

INDEXICKÉ VÝRAZY (II)

Rostislav NIEDERLE

The goal of this article is a general inspection of indexicals as a specific phenomenon of natural language on the one side, and a consideration of "semantization" of indexicals on the other side. The term "semantization" represents a criterion on the basis of which various approaches to relevant solutions are valuated: if, according to Frege's view, all language expressions should express their senses, what kind of senses could be expressed in the case of indexicals? First, indexicals are explicated as a specific sort of language expressions. Second, how some contemporary philosophers deal with indexical puzzles is briefly propounded. It takes for granted that a comparison of various philosophers' approaches makes their pro et contra clear. By that way the article can acquire a parameter of basic synopsis. In certain passages of the text, summaries of the issues dealt with are included. The article is divided into three parts, dividing indexicals into temporal, individual and spatial, and demonstratives.

The second part of this article deals with individual and spatial indexicals. An additional problem is introduced in this way: do proper names refer through some fregean sense or do they not? The approaches of Russell, Kripke, Searle, Kaplan, Tichý, Materna and Quine are evaluated with reference to "semantization". In general the problem is again presented in a way that proper names can refer either directly or through some fregean sense. A problem arises as to the sort of that sense – if it is a bunch of descriptions or something else displayable.

4. Individuové a prostorové indexické výrazy

Fregovské principy (i)¹ a (ii) by měly splňovat i indexické výrazy, které mají referovat k individuím. Tyto indexické výrazy nazývám „individuové“ a v souvislosti s nimi se objevuje problém singulárních propozic: denotují věty, jejichž subjektivním terminem je zájmeno či vlastní jméno, určitou propozici? Z třídy individuových indexických výrazů budou v tomto článku analyzována vlastní jména, osobní zájmeno „já“, a ukazovací zájmeno (demonstrativum) „toto“ (jak bylo uvedeno v seznamu (☞) na začátku článku). V kapitole o demonstrativech budou též pojednány výrazy označující místa.

¹ U principu (i) lze vznést oprávněnou námitku: skutečně vyjadřuje věta „Prokop Buben je nejlepší český bubeník“ při každém konkrétním použití rozdílně myšlenky? Zřejmě nikoli. Vlastní jména tedy nejsou indexy podle fregovské citace (F1)? V oddíle o vlastních jménech půjde právě o to, v čem spočívá (údajný?) indexický rys těchto výrazů, tedy o to, čím přispívají tyto výrazy myšlenkám, jež je obsahují.

4.1 Vlastní jména

Stručný obsah toho, co Frege říká o sémantice vlastních jmen ve stati „Myšlenka“, již byl nastíněn. Protože jsou však v této věci otvírány nové a nové diskuse, uvedu z *Myšlenky* to, co považuji za nejdůležitější. Frege nabízí situaci, v níž vystupují tři osoby, Lauben, Peter a Lingens. Lauben pronesl:

(&) „[Já] Byl jsem zraněný“.

Peter to slyší a později Lingensovi řekne:

(&&) „Dr. Gustav Lauben byl zraněný“.

Fregeho problém po mém soudu zní: za jakých *epistemických* (resp. *pragmatických*) podmínek ty dvě věty denotují stejnou myšlenku? Za jakých podmínek lze říci, že výrazy „já“ a vlastní jméno „XY“ referují ke stejné entitě? Problém *sémantiky* vlastních jmen se zde ocitnul jaksi mimochodem:

Je dost možné, že jen nemnozí spojují s větou „Dr. Lauben byl zraněný“ určitou myšlenku. K úplnému poznání v tomto případě patří znalost výrazu „Dr. Gustav Lauben“. Jestliže tedy oba, Leo Peter a Rudolf Lingens, rozumějí pod jménem „Dr. Gustav Lauben“ lékaře, který jako jediný bydlí v bytě, který oba znají, pak oba rozumějí větě „Dr. Gustav Lauben byl zraněný“ stejně; spojují s ní tutéž myšlenku. Je ale možné, že Rudolf Lingens nezná Dr. Laubena osobně a neví, že to byl právě tento Dr. Lauben, který nedávno pronesl větu „[Já] Byl jsem zraněný“. V tomto případě nemůže Rudolf Lingens vědět, že jde o jednu a tutéž danost. V tomto případě proto konstatují: myšlenka, kterou oznamuje Leo Peter není táž, jako myšlenka, kterou pronesl Dr. Lauben.³

Frege podle tohoto citátu spojuje s vlastním jménem smysl (deskripce). Jak jinak, má-li vyhovět „vyššímu principu“ (ii), podle kterého všechny výrazy, tedy včetně vlastních jmen, přispívají větám, ve kterých se vyskytují, svými smysly. Problém vlastních jmen se tak u Frege a jeho následovníků zaměřuje na otázku, jak přiměřeně sémanticky tento smysl explikovat, protože „pokud jde o vlastní jména, se znalostí jazyka je to zvláštní věc“⁴.

² Naposledy se rozhořela „mezinárodní“ polemika mezi P. Sousedíkem a M. Zouharem. Viz Sousedík, Prokop, *Mají vlastní jména smysl?* FČ 2/98, 245–260 versus Zouhar, Marián, *Sousedík a Frege o vlastních menách*. FČ 6/98, 1015–1023 a Sousedíkovi odpověď Zouharovi tamtéž, 1024–1032.

³ Viz [12], 38–39; slovenský překlad 268.

⁴ *Ibid.*, 38, resp. 268.

Frege v uvedené ukázce explicitně připomíná indexický rys vlastních jmen:⁵ jen málo lidí spojí s větou například „Prokop Buben je nejlepší český bubeník“ určitou myšlenku (propozici). Zdá se ale, že u Frege nejde v první řadě o problém sémantiky, nýbrž epistemologie. Neboť co vlastně Frege říká: smysl vlastního jména se explikuje jako určitá deskripce, které má určité individuum vyhovovat (Dr. Gustav Lauben = jediný člověk, který se narodil 13. září 1875 v N. N.). Jestliže tedy účastníci rozhovoru *náhodou* ztotožní referované individuum se stejnou deskripcí, pak je komunikace úspěšná. Všimněme si ale, že levá strana takové rovnosti modálně neodpovídá straně pravé této rovnosti. Neboť Lauben nemůže nebýt Laubenem, ale může nebýt někým, kdo se *náhodou* narodil tehdy a tam. Řečeno intenzionální terminologií (to je ovšem v přísném smyslu slova nefregovská licence): levá a pravá strana této rovnosti nejsou typově totožné – zatímco jméno Dr. Gustav Lauben referuje ve všech světech a časech k individuu, může referovat určitá deskripce na pravé straně rovnosti v různých světech a časech k různým individuí. Na potíže s fregovskými smysly vlastních jmen upozorňuje Searle:

Jestliže [Frege] tvrdí, že každé vlastní jméno má smysl, pak je legitimní se ptát: „Jaký je jeho smysl?“. Tvrdí-li, že vlastní jméno je jakousi těsnopisnou deskripcí, pak bychom měli být schopni touto deskripcí nahradit příslušné vlastní jméno. Jak to máme provést? Zkusíme-li uvést úplnou deskripci objektu jako smyslu vlastního jména, vyplynou z toho podivné konsekvence, například ta, že by libovolné pravdivé tvrzení o objektu, které použije jméno na místě subjektu, bylo analytické, libovolné nepravdivé tvrzení by bylo kontradiktorní, dále že význam vlastního jména (a možná, že i identita objektu) by se každým okamžikem měnil, [...] že jméno by pro rozdílné lidi mělo rozdílné významy atd.⁶

⁵ Zde se nebudu zabývat „degenerovanými“ vlastními jmény, jako jsou například „Mount Everest“, „Bill Clinton“ nebo „Monika Lewinská“. Přívlastek „degenerovaná“ má naznačit (nikoli pejorativně), že tato jména jsou obecně známá, což o jménech „Gustav Lauben“ nebo „Prokop Buben“ jistě říci nelze. Degenerovaná vlastní jména jsou taková, která zná každý průměrně informovaný mluvčí daného jazyka. Znalost určitého počtu těchto jmen tvoří součást jeho jazykové kompetence, čili je „organickou součástí daného přirozeného jazyka“. Obvykle do takové třídy jmen patří jména geografická (Mali, Aljaška), astronomická jména (Slunce), jména historických osobností (Havel, Stalin), jména fiktivních entit (Hamlet, Círuřman). Tato jména zřejmě nemají s problémem indexů mnoho společného, protože, za předpokladu, že nejsou dvojznačná, fungují z epistemického hlediska tak, že jejich referent je obecně známý. Samotné rozlišení na jména degenerovaná/paradigmatická pochází od Kripka.

⁶ Viz [46], 92.

Nelze proto sémanticky explikovat smysl vlastního jména jako určitou deskripci? Není možné tuto rovnost chápat jako *presémantické* zavedení vlastního jména s tím, že dál už fungují obě strany rovnosti samostatně? Vypadá to tak, že náhodně přiřazení určité deskripce vlastnímu jménu je doménou teorie komunikace:

U vlastního jména jde tedy o to, jak je dáno to, co se jím označuje. To se může dít různými způsoby a každému způsobu odpovídá zvláštní smysl věty, která toto vlastní jméno obsahuje.⁷

Stejný problém – vyjadřuje vlastní jméno implicitně způsob danosti toho, k čemu referuje? Kdybychom totiž byli nuceni empiricky tento způsob danosti konkrétního vlastního jména dohledávat, ocitli bychom se tím mimo oblast sémantiky. Úkolem sémantiky je přece vysvětlit fungování v tomto případě vlastního jména tak, jak je, bez vnějších (empirických) informací o objektu, ke kterému má dané jméno referovat. Podívejme se, co Frege říká jinde:

K všestrannému poznání významu [vlastních jmen] patří, abychom o každém daném smyslu mohli říci, zda tento význam [jímž je u Frege referent] k němu patří. To se nám však nedaří nikdy. [...] Týž smysl mají [...] různé výrazy. [...] Gramaticky správně utvořený výraz, zastupující nějaké vlastní jméno, má vždy smysl.⁸

Frege to demonstruje příkladem, ve kterém vysvětluje informativnost tvrzení o rovnosti typu „Jitřenka je (=) Večernice“. Jeho řešení je známé: jednotlivým jménům odpovídají příslušné deskripce (smysly) „nejjasnější objekt na ranní obloze“ a „nejjasnější objekt na večerní obloze“, přičemž znak rovnosti je těmto smyslům přiřazen empiricky – jako závěr, učiněný po určitých astronomických pozorováních. Je tedy možné říci obecně, že zkoumání fregovské rovnosti, ve které na obou stranách vystupují vlastní jména, není záležitost sémantiky? Myslím, že ne. Spíše lze říci, že empirické bádání zde pouze přispělo k objevu něčeho, co samo empirický charakter nemá. Vypadá to totiž tak, že výše uvedené výrazy „já“ a nějaké vlastní jméno „XY“, jsou-li ve větě v pozici subjektu, vyjadřují stejnou propozici nikoli obecně, ale pouze na základě vnějších, pragmatických, informací; musíme prostě vědět, *kdo* pronesl ono „já“. Zde se však budu zabývat pouze problémy významu vlastních jmen: pokusím se nalézt přiměřený smysl, jímž by vlastní

⁷ Viz [12], 39; slovenský překlad 269.

⁸ Viz [13], 36, 38.

jména přispívala fregovským myšlenkám, a zodpovědět, zda jde v případě vlastních jmen o indexické výrazy.⁹

4.1.1 Referují vlastní jména nezprostředkovaně?

Může být, že vlastní jména referují přímo, bez toho, že by vyjadřovala smysl. Není důvodu takovou hypotézu předem odmítat. Co bychom ale mohli v takovém případě chápat jako význam v případě, že označená osoba *neexistuje*? Například věta „Josef Stalin byl bolševický diktátor“ by byla prostě bez významu a za předpokladu, že význam je to, díky čemu větu rozumíme, bychom té větě prostě nerozuměli. Mýlí se tedy Mill, podle něhož je jedinou sémantickou funkcí vlastního jména referovat k individuu (resp. k představě individua)?¹⁰ Myslím, že s tímto názorem lze souhlasit: ovšem s důležitou rekvizicí, podle které reference k aktuálnímu(!) individuu nebude funkcí *sémantickou*, ale *pragmatickou*.

Další věcí, která by měla být v souvislosti s teorií přímé reference (PR) zmíněna je, že implikuje sémantický extenzionalismus: neboť na otázku, co jméno osoby „XY“ znamená, odpoví teoretik PR poukazem na samotnou osobu XY. V krajním případě by stoupenec PR musel připustit, že to jméno nemá žádný význam v tom smyslu, že selhává ve své referenci. To však nevysvětluje, proč rozumíme větám, ve kterých se v pozici subjektu vyskytuje vlastní jméno *neexistující* osoby. Takže bude třeba hrubý extenzionalismus PR nějakým způsobem modifikovat tak, aby teze, podle které je vlastní jméno pouze *label* existující osoby, vysvětlovala i případy, kdy jde o referenty jakkoli epistemicky nedosažitelné: zemřeli, fiktivní atd.

Známým teoretikem PR je Kripke. Podle jeho názoru jsou vlastní jména zaváděna do komunikačního řetězce (*chain of communication*) rituálem iniciačního pojmenování:¹¹ tímto rituálem může být křest, ostentivní zavedení

⁹ „Na rozdíl od ukazovacích zájmen referuje vlastní jméno bez toho, že by předpokládalo nějakou scénu nebo zvláštní kontextuální podmínky, jež by určovaly používání toho slova. Na rozdíl od určitých deskripcí obvykle *nespecifikují* vůbec žádné charakteristiky objektů, ke kterým referují. ‚Scott‘ referuje ke stejnému objektu jako ‚autor *Waverleyho*‘, avšak ‚Scott‘ *nespecifikuje* žádnou z jeho charakteristik, zatímco ‚autor *Waverleyho*‘ referuje pouze pomocí faktu, že specifikuje nějakou charakteristiku.“ Viz [46], 93.

¹⁰ Mill řeší problém reference k *neexistujícím* individuům tak, že psychologicky umístí individuum nikoli do fyzického, čtyřrozměrného světa, ale do *mysli* toho, kdo referuje. Konflikt s Fregovou platónskou ontologií je zde *zřejmý*. Z toho důvodu nepovažují Millovu teorii vlastních jmen z *hlediska cíle tohoto článku* za přínosnou, i když je sama o sobě jistě zajímavá – viz rozlišení konotace x denotace, analogické Fregovu rozlišení smysl (Sinn) x význam (Bedeutung). Viz [32], kap. 2, §§ 1–5.

¹¹ Viz [22], 91–96, 117 a na jiných místech.

jména nebo výše zmíněné zavedení jména pomocí určité deskripce. Takto zavedená jména objektů jsou šířena uvnitř (vágni) jazykové komunity a po jistém čase se užívání jména konsoliduje, přičemž spojitost jména s referentem je postupem času garantována kauzálním předáváním návodu pro užívání mezi uživateli tohoto jména. Pokud tedy mluvčí společenství užívají dané jméno tak, že referuje k individuu, které bylo podrobena iniciačnímu křtu, je komunikační řetězec neporušený a jméno je používáno správně. Konkrétně – ještě na konci XX. století stále ještě těžíme z obřadu iniciačního pojmenování „řikéjme mu ‚Platón‘“, které se událo před mnoha stovkami let v antických Aténách. Protože referuje v každém možném světě k aktuálnímu individuu, je výraz pro vlastní jméno v Kripkově smyslu rigidním designátorem, nikoli indexickým výrazem.

Nerad bych tuto věc jakkoli simplifikoval – jak říká Kaplan „ti, kdo naznačují, že vlastní jména jsou prostě indexickými výrazy, podceňují sílu a tajemství teorie kauzálního řetězce“¹². Aniž bych předpokládal, že vlastní jména indexickými výrazy jsou, vykazuje teorie kauzálního řetězce vážné trhliny: nemáme přístup ke kauzálnímu řetězci v každém aktu předání užívání daného jména, tudíž nelze ani principiálně ověřit, zda se jméno užívá v současnosti správně. Dále: referujeme při každém *ad hoc* požití jména daného individua k tomuto individuu, nebo k řetězci, nebo k aktu předání návodu používání, nebo k aktu zavedení jména? Ta věc není jasná. Co je však nejdůležitější: Kripkova analýza není ani zdaleka čistě sémantická. I když připustíme, že se takto jména *zavádí* (takto nebo podobně se mohou zavádět i jiné výrazy), není tím vysvětleno, jak tato jména ve skutečnosti sémanticky *fungují*. Kripke se zkrátka, při uvedených potížích teorie PR, uchyluje k přesémantickým a extrasémantickým vysvětlením tam, kde jeho sémantika selhává. Vlastní jména ze sémantického hlediska zřejmě nejsou kripkovskými rigidními designátory. Proto uzavírám, že teorie PR ve své striktní – kripkovské – podobě je nevyhovující. Tvzení, že vlastní jména nejsou indexické výrazy, není v Kripkově teorii kauzálního řetězce podepřeno pádnými argumenty. Na to upozorňuje Tichý, když říká, že na Kripkovu teorii lze použít tytéž argumenty, které použil Kripke proti fregovským ‚deskriptivním‘ teoriím, Tichý nabízí příklad:¹³ Dejme tomu, že Aristoteles měl prostopášného jmenovce, který byl sukničkář a pijan a nikdy nenapsal ani řádek. Jména obou mužů byly předávána z osoby na osobu a z generace na generaci. Avšak v temných dobách upadl Aristoteles-filosof zcela do zapomnění. Všechny

¹² Viz [17], 563.

¹³ Viz [57], 267–270.

komunikační řetězce s ním spojené se tak ztratily. A tak se řetězce vrátily zpět k Aristotelovi-playbojovi a znovu se rozšířily kripkovskou cestou. O Aristotelovi a jeho životním stylu pak kolovaly protifečivě šeptandy a legendy. Tak to trvalo až do rané renesance, kdy byl v aténském vinném sklípku objeven svazek spisů muže jménem ‚Aristoteles‘ spolu se zevrubným popisem autorova života. Teď už by nikdo nepochyboval jaký že to člověk vlastně Aristoteles byl. Všichni by se přesvědčili, že to byl filosof výjimečného talentu a pracovitosti. Aristotelská učenost by začala vzkvétat. Tichého závěr však je, že celá aristotelská literatura by v tomto případě byla o Aristotelovi-playbojovi. Neboť všechny reference aristotelských badatelů by končily u Aristotela-sukničkáře a pijana. V případě, že má Kripke pravdu, by se začalo správně referovat až se zmíněným objevem z vinného sklepa, a bylo by nutné vše, co bylo do té doby na téma „Aristoteles“ napsáno, odvolat jako nepravdivé.

Byl zmíněn problém s neexistujícími nositeli vlastních jmen. Jak by se měla v Kripkově teorii chápat věta jako je například

(*) Aristoteles nikdy neexistoval,

jejíž subjektivý termín je jméno jednotlivého individua? Jestliže tento termín referuje v kripkovském řetězci komunikace úspěšně, je (*) nepravdivá. Jestliže nereferuje úspěšně, pak je (*) rovněž nepravdivá, resp. nemá žádnou pravdivostní hodnotu. Jak uvádí Tichý, jediný způsob, jak tuto větu chápat kripkovsky, je číst ji jako zkratku za

(**) Komunikační řetězec spjatý se jménem ‚Aristoteles‘ nás nevede zpět k žádnému jednotlivému individuu.

To je však v příkrém rozporu s duchem Kripkovy teorie: podle Kripka totiž slouží komunikační řetězec k fixování reference daného jména, nikoli k tomu aby jméno spojil s významem. Věta, která obsahuje nějaké jméno, mluví výhradně o referentu tohoto jména, nikoli o jménu samotném nebo jeho historii. Věta (**) však mluví výhradně o jménu ‚Aristoteles‘ a jeho historii.

4.1.1.1 Russell o vlastních jménech

Russellovy analýzy jsou natolik známy, že se omezím jen na krátkou poznámku. Autorství komunikačního (u Russella „kauzálního“) řetězce vlastního jména se obvykle připisuje Kripkovi. Stejnou metodu sémantického vysvětlení dlouho před ním ovšem použil Russell:

V okamžiku křtu se kněz rozhodl, že pojmenuje jménem „Napoleon“ určitou malou oblast v jeho blízkosti, která má víceméně lidskou podobu, a zároveň že se má aplikovat na jiné budoucí oblasti s touto oblastí spojené – nejen

kontinuálně, což nestačí k zajištění hmotné identity, ale kauzálními zákony, totiž těmi, které nás vedou k tomu, abychom ve dvou případech považovali nějaké těleso za tutéž osobu.¹⁴

Russellovi jde o to, aby, navazuje na Carnapa, pojednal vlastní jména tak, že označují jistý jednoznačně lokalizovatelný soubor kvalit. Podle jeho názoru jsou carnapovské časoprostorové oblasti ve skutečnosti substance. Nemáme-li připustit problematickou substanci, musíme jednotlivé časoprostorové oblasti rozlišovat pomocí vlastností: jisté místo, třeba to, které zabírá objekt pojmenovaný „Napoleon“, tedy Russell chápe jako komplex vlastností a deskripcí.¹⁵

Podle Russella je jediným významem jména jeho nositel. To plyne z toho, že každé jméno se vztahuje na určitý časoprostorový (aktuální) úsek. „Sókrates“ tedy podle Russella *pravděpodobně* jméno je. „Hamlet“ (ve svém referenčním užití) už nikoli: věta „Hamlet miloval Ofélii“ není ani pravdivá, ani nepravdivá. Z toho je patrné, jak Russellova analýza lpí na extenzionálních základech. Zjevně náleží mezi teorie PR: Podle těchto (i když v detailech různých) teorií vlastní jména indexické výrazy nejsou. Přispívají větě přímo referovaným čtyřrozměrným objektem, což je pro ontologii /epistemologii Fregovy myšlenky nepřijatelné. Z toho důvodu nenabízí teorie PR v případě vlastních jmen vhodné kandidáty pro zaplnění „indexických mezer“ ve fregovských myšlenkách.

Shrnutí Russelovy analýzy sémantiky vlastních jmen si vypůjčím ze sekundární literatury. Baker a Hacker resumují takto: pravá vlastní jména jsou, podle Russella, charakterizována následujícími rysy:

- (i) mají samostatný význam (nejsou to neúplné symboly – indexické výrazy);
- (ii) zastupují jednotliviny;
- (iii) ta jednotlivina, kterou dané jméno zastupuje, je jeho významem; (viděli jsme, že touto „jednotlivinou“ je objekt fyzikálního světa)
- (iv) jeho významem je jednoduchý objekt, logicky nezávislý na ostatních existujících objektech; (zde je mně poněkud nejasný přívlastek ‚logicky‘ ve spojení s nezávislostí: v jakém smyslu jsem já jako fyzická jednotlivina nezávislý na své matce?)
- (v) vlastní jména jsou jednoduché symboly;
- (vi) nemohou se vyskytovat ve větách formy „ ξ existuje“.¹⁶

¹⁴ [43], 90–91.

¹⁵ *Ibid.*, 91.

¹⁶ Viz [4], 223.

Je zřejmé, že Russellova sémantika vlastních jmen osciluje mezi přímou referencí a určitou svébytnou verzí deskriptivní teorie.

4.1.2 Deskriptivní teorie vlastních jmen

Deskriptivní teorii vlastních jmen, na základě Fregeho poznámek, rozvinuli Russell, Strawson a Searle.¹⁷ Teorie tohoto typu tvrdí, že vlastní jména jsou prostě nominální definice tak, jak o tom byla řeč výše. Každé jméno je spojeno s určitou (množinou) deskripcí, na základě kterých je vyčleněn vhodný referent. Jméno tedy referuje ke svému nositeli *via* deskripce. Například jméno „Prokop Buben“ je těsnopisná zkratka za někoho, kdo byl náhodou Masarykovým žákem, náhodou učitelem Benešovým atd. Odpovídá to však přirozenému chápání toho, jak vlastní jména sémanticky pracují? Zřejmě ano: neboť určité deskripce skutečně pomáhají vyčleňovat jednotlivé objekty – na otázku (Ot) „Kdo je Prokop Buben?“ existuje přirozená odpověď (Od) „Žák Masarykův a učitel Benešův“. Pravdou je, že bez takové doplňkové informace bychom sotva věděli, o kterou osobu jde. Jestliže vlastní jméno nedisponuje žádnou vlastností či podmínkou, jejíž pomocí bychom byli schopni vyčlenit referent, pak určité deskripce takový návod na vyčlenění referentu nabízejí. Takto to řeší Frege, když narazí na problém, jak vysvětlit informativnost rovnosti $a = b$, kde a i b jsou vlastní jména: tato jména jsou podle něj ve skutečnosti těsnopisné zkratky za dvě různé určité deskripce (smysly), které se k nim váží. Vlastní jméno je u Frege jméno *individua* – *věšáku* na (zřejmě určitou) deskripci.¹⁸ Tím by se vysvětlila i typová nerovnost na obou stranách nominální definice například Prokop Buben (individuum) = žák Masarykův (např. u Tichého *role*, tedy něco, čím individuum může, ale nemusí být). Co se, z epistemického hlediska, děje v případě položení otázky (Ot)? Nejspíše se tím iniciuje proces hledání referentu pomocí určení jisté určité deskripce (mezi nimiž může figurovat i ta z odpovědi (Od)). K takovému určení však jsou třeba *extrasémantické* aposteriorní znalosti (zde: nositele deskripcí). Ze sémantického hlediska však taková znalost, chápaná obecně, implikuje znalost aktuálního světa. Neboť návod pro nalezení takového referentu jistě aktuální svět obsahuje: „Kdo je Prokop Buben? Vezmi aktuální svět, přítomný časový okamžik a najdeš individuum (nazvané

¹⁷ Viz [43], 87–99 a *On Denoting*, *Mind* 14, 479–493, česky Russell, Bertrand, O označení, in [44] 19–36; [51]; [46]. Pro Russella jsou vlastní jména na první pohled gramatikou kamuflované určité deskripce.

¹⁸ Zřejmě tedy jednu určitou deskripci. Co je touto deskripcí ve Fregeově slavném příkladu? Zřejmě „nejjasnější objekt na večerním nebi = nejjasnější objekt na ranním nebi“. Na též věšák, jak bude uvedeno v citátu dále, věší Searle celý hrozen určitých či neurčitých deskripcí.

„Prokop Buben“), které je aktuálně žákem Masarykovým a učitelem Benešovým!” Tento předpis bohužel nelze použít: znalost aktuálního světa předpokládá znalost všech nekonečně mnoha v daném okamžiku pravdivých proposic, což se lidskému kognitivnímu potenciálu jistě vymyká. Takové vysvětlení by vlastně deskripce použilo k tomu, aby nakonec sdělilo, že je díky znalosti aktuálního světa kognitivně nepotřebujeme a zcela si vystačíme s pouhými jmény. Neboť bychom v každém okamžiku znali aktuální pravdivostní hodnotu všech kontingentních nominálních přiřazení $A = B$, kde A je jméno a B nějaká deskripce: takže bychom mohli tyto deskripce pominout, byly by v komunikaci zbytečné. Je tedy možno uzavřít, že fregovská deskriptivní teorie je rovněž skrytě extenzionální. Znalost aktuální hodnoty deskripce implikuje nesplnitelný kognitivní požadavek, takže vlastní jméno v případě fregovské analýzy jistě nemá indexický charakter: indexické výrazy jsou spjaty s neznalostí hodnoty daného výrazu, fregovská teorie zřejmě pro vlastní jména postulují znalost aktuálního světa, tedy vševědoucnost.

Fregeho příliš silnou epistemicou podmínku se pokusil zmírnit Searle. Podle něj je vlastní jméno inherentně spjato s (inkluzivní) disjunkcí určitých či neurčitých deskripcí.¹⁹ Referentem daného jména pak je takové individuum, které splňuje určité, předem nestanovené, počet těchto deskripcí. Searle říká:²⁰

Podle Strawsona²¹ lze říci, že referenční používání jak vlastních jmen, tak určitých deskripcí předpokládá existenci jednoho a pouze jednoho objektu, ke kterému je referováno. Jestliže však vlastní jméno obvykle nespecifikuje žádné charakteristiky objektu, ke kterému referuje, jak potom může být ta reference úspěšná? Jak se stanovuje spojení mezi jménem a objektem? [...] Pokusím se odpovědět poukazem na to, že ačkoli vlastní jména běžně nespecifikují žádné charakteristiky, jejich používání pro referenci nicméně předpokládá, že objekt, ke kterému referují, jisté charakteristiky má. Ale jaké? Požádejme uživatele jména „Aristoteles“²² aby uvedl, co považují za jistá esenciální a ustavující fakta o Aristotelovi. Jejich odpovědi by mohly být množinou jedinečně referujících deskriptivních tvrzení. Já nyní tvrdím, že deskriptivní síla výrazu „Toto je Aristoteles“ spočívá v tom, že

¹⁹ Čím se odlišují určité deskripce od neurčitých? „Neurčitý popis je fráze formy ‚nějaké takové-a-takové‘ a určitý popis je fráze formy ‚to takové-a-takové‘“. Viz [44], 37.

²⁰ Viz [46], 93–94.

²¹ Viz [51], 320–344.

²² Searle zde používá jako příklad jméno, které jsem (podle Kripkova kritéria) zařadil výše mezi jména degenerovaná. Searlova úvaha však po mém soudu platí i pro vlastní jména paradigmatická.

postačující, i když doposud nespecifikovaný, počet z těchto tvrzení je o tomto objektu pravdivý. A tak referenční používání jména ‚Aristoteles‘ předpokládá existenci objektu, jehož postačující, dosud však nespecifikovaný počet z těchto tvrzení je pravdivý. Používat vlastní jméno referenčně znamená předpokládat pravdivost jistých jedinečně referujících deskriptivních tvrzení, není však obvyklé tato tvrzení uvádět explicitně či udávat, která přesně se předpokládají. Zde spočívá ta největší potíž. Otázka, co zakládá kritéria pro ‚Aristoteles‘ zůstává otevřená a bývá kladena vcelku zřídka, a když už se tak stane, jsme to my, uživatelé toho jména, kdo víceméně arbitrárně rozhoduje, jaká ta kritéria budou. Jestliže se například dohodneme na jistých charakteristikách, že jsou pravdivé o Aristotelovi a polovina z nich se ukáže být pravdivá o jednom muži a polovina o jiném, kterou polovinou bychom mluvili o Aristotelovi? Ani jednou? Ta otázka pro nás není rozhodnuta předem. [...] Instituce vlastních jmen je tu k tomu, abychom rozlišili vlastní jména od deskripce. Kdyby byla kritéria pro vlastní jména vždy zcela rigidní a specifická, pak by vlastní jméno nebylo ničím více nežli těsnopisnou zkratkou za tato kritéria a vlastní jméno by tak fungovalo právě jako určitá, důkladně vypracovaná, deskripce. Avšak tato jedinečná a úžasná pragmatická výhodnost vlastních jmen v našem jazyce spočívá právě v tom, že nám umožňují veřejně referovat k objektům bez toho, že bychom byli nuceni se dohadovat o tom, jaké přesné deskriptivní charakteristiky konstituují identitu příslušného objektu. Fungují nikoli jako deskripce, ale jako věšák na deskripce. Takže prázdnota kritérií pro vlastní jména je nutnou podmínkou pro odlišení referenční funkce jazyka od funkce popisné.

I proti takto upravené deskriptivní teorii lze vznést stejnou námitku: referované individuum nemusí splňovat žádnou z deskripce. Co potom říci: že dané vlastní jméno nemá smysl, nebo že nemá význam, nebo...? Navíc se domnívám, že předpis pro nalezení referentu je v takové teorii tž jako výše: předpokládá znalost aktuálního světa: to je důsledek toho, že tato Searlova analýza pracuje s *hodnotou* deskripce. Předpis zní takto: vezmi svět w , vezmi čas t , pak vyčleň individuum k splňující alespoň jednu z podmínek-deskripce $\{P_1, \dots, P_n\}$. Z toho je patrné, že Searlova analýza, protože končí u aktuálních individui, předpokládá vševědoucnost. Mimochodem – co by tato teorie řekla v případě, že osoba X přiřadí jméno „Prokop Buben“ chybné deskripce a přesto referuje úspěšně? Dále: zmiňuje jméno „Prokop Buben“ jakoukoliv deskripce *a priori*? Jestliže ne, pak – je-li sémantika naukou o apriorních relacích znakových soustav – lze říci, že jeho význam zjistíme prostředky sémantiky?

Z uvedeného plyne, že si deskriptivní teorie zřejmě klade příliš silnou podmínku: totiž dospět k aktuálnímu referentu jména, resp. úspěšně referovat

ke *konkrétním* individuům. Vypadá to, jako by se taková teorie pokoušela zodpovědět problém prostředky ze zcela odlišné oblasti. Vypadá to, jako by šlo o *empirický* problém (vyčlenění aktuálního referentu), řešený prostředky *sémantiky*. Při vědomí toho je nutné poznamenat, že výše uvedená teorie PR je reakcí na problémy spojené s deskriptivními teoriemi. Že mají vlastní jména pragmatické rysy (což však pro něj neznamena, že to musí být indexické výrazy) si uvědomil D. Kaplan, který vyvinul velice sofistickou teorii demonstrativ, jejíž závěry jsou platné i pro vlastní jména. V této kapitole Kaplanovu teorii jen stručně naznačím, aby bylo zřejmé, proč neřadí vlastní jména mezi indexické výrazy. Zevrubně pak jeho teorii *demonstrativ* vyložím v příslušné kapitole. Takže pro vlastní jména jen zběžně. Podle Kaplana závisí referent indexického výrazu na kontextu:²³ pronesou-li různí lidé „já“, referují k rozdílným osobám; indexické výrazy, jejichž paradigmatickým je „já“, jsou přímo referenční (takže by se zdálo, že zmínka o tomto autorovi by měla patřit do kapitoly teorii PR; je to však složitější).²⁴ Paradigmatickým přímo referenčním výrazům v umělé notaci je *volná* proměnná a prvním významem proměnné je její hodnota – referent. Čím přispívá například výraz „já“ větě „Já mám žízeň“? Fyzickým individuem, totiž mluvčím, který tuto větu pronáší. Takže se pravdivostní hodnota toho, co se říká, může měnit. A to, co se říká, je podle Kaplana *obsah*. Obsahem má Kaplan na mysli (podle mého názoru) to, čemu Frege říká *myslenka*²⁵ a slouží jako druhá úroveň významu. Takový obsah mají podle Kaplana i jednotlivé složky věty, tedy i indexické výrazy. Obsahem (afirmativní) věty je (přeneseme-li se do sémantiky možných světů) propozice. A v tom je háček: věty obsahující indexické výrazy v jejich relevantním výskytu²⁶ denotují v různých použitích různé propozice, resp. jak říká Kaplan, obsah označený těmito větami není fixovaný. Takže pronesou-li například

Karel: (x) „Já mám hlad“ a

Josef: (xx) „Já mám hlad“,

²³ Tento termín bude objasněn dále, v kapitole o demonstrativech. Prozatím postačí „intuitivní“ chápání významu tohoto termínu.

²⁴ Viz Kaplanova poznámka: „Když řekneme, že nějaké slovo je přímo referenční, říkáme tím, že jeho významem je jeho reference (jeho jediným významem je jeho reference, jeho významem není nic víc než jeho reference)? Jistěže ne. (Zde vidíme stinnou stránku termínu ‚přímé reference‘. Chybně naznačuje, že reference není zprostředkována významem, což je. Význam (charakter) je se slovem spojen přímo konvencí...). [17], 521.

²⁵ *Ibid.*, 500.

²⁶ Tedy nikoli např. v jejich anaforickém použití, kde jsou *vázanými* proměnnými.

řikají rozdílné věci (chronologie pravdivostních hodnot (x) a (xx) je nepravdivelně modálně a temporálně rozložena). Přesto však mají podle Kaplany něco společného, totiž *charakter* a ten je třetí úrovní významu v jeho teorii: charakter nějakého výrazu je množina jazykových konvencí, které determinují obsah (viz) tohoto výrazu v každém kontextu. Jinými slovy, jde o konvenční gramatický návod na vyčlenění referentu jakožto chybějící složky pro fixování obsahu (propozice). Nyní tedy lze položit otázku: splňují výrazy pro vlastní jména tato Kaplanova kritéria pro indexické výrazy? Podle něj nikoli: kripkovský akt pojmenování objektu jednou provždy zajišťuje tomuto objektu stabilní charakter (a tedy stabilní obsah, kterým je referent). Je-li tomu tak, pak jsou vlastní jména rigidní designátory – v každém světě označují totéž (v daném světě existující) individuum:

[...] Když někdo uvede jméno, dejme tomu ‚Bozo‘, v nějakém kontextu c^* tak, že řekne ‚Říkejme šéfovi ‚Bozo‘‘, máme tak kontextem opatřenou definici formy $A = {}_c \alpha$, kde A je nějaká konstanta (zde ‚Bozo‘) a α je nějaký termín, jehož denotace závisí na kontextu (zde ‚šéf‘). Důvod pro takové přidělování jmen spočívá pravděpodobně v zavedení sémantické rovnosti: pro všechna c , $\{A\}_{c'} = \{\alpha\}_{c'}$. Taková rovnost dává A stabilní Charakter. Opatření kontextem je vyžádáno faktem, že se Obsah α (tj. ‚definiens‘) může od kontextu ke kontextu měnit. Takže stejné sémantické rovnosti nedosáhneme tak, že zavedeme buď $A = \alpha$, anebo $A = \text{dthat } \alpha$, jako axiom.²⁷

Definice, jako je ta uvedená v citaci, hraji při vývoji jazyka zanedbatelnou roli. Jejich úlohou je zavádění široké zásobárny jmen (pomocí úzké třídy demonstrativ). Podle Kaplany ani nejde o definice v pravém slova smyslu, neboť podstatně obohacují expresivitu jazyka: když řekne bezejmenný člověk „Já mám hlad“, není možné jím denotovanou propozici denotovat v epistemicky nepřístupných kontextech (nepřítomnost mluvčího, kdy nelze použít demonstrativum „on“ atd.), jakmile se však představí: „Říkejte mi Bozo!“, je ta propozice obecně přístupná.

²⁷ Viz [17], 551. Formule (resp. horní a dolní indexy, které se zde vyskytují) této citace se stanou jasnější v kapitole o demonstrativech, případně lze nahlédnout do ‚dodatku‘, který obsahuje úplný formální systém Kaplanovy teorie demonstrativ. „Dthat“ bude vysvětleno v následující kapitole. Kaplan v textu někdy píše slovo „Charakter“ s velkým písmenem. Toho se nedržím, mám za to, že odlišnost od téhož výrazu, který označuje jisté mravní kvality, je zřejmá. Pro výklad Kaplanovy teorie vlastních jmen je zde „jeho“ *charakter* vyložen stručně: detailnější rozbor *charakteru* bude proveden v kapitole o demonstrativech.

Kaplanův charakter by se mohl použít pro vysvětlení „Searlova“ problému. Ten klade fregovský problém rovnosti koextenzivních výrazů v případě vlastních jmen takto:²⁸

(a) „Tullius = Tullius“ je analytická věta. Je však syntetická věta

(b) „Tullius = Cicero“?

S použitím charakteru nyní lze říci, že pravidla pro používání (= charakter) jména „Tullius“ jsou též jako pravidla pro používání jména „Cicero“. Proč? Pravidla pro používání vlastních jmen říkají, že vlastní jména jsou tu k tomu, aby *referovala* k individuům. A protože jméno „Tullius“ i jméno „Cicero“ referují v každém kontextu k témuž individuu (Kripke!), lze říci, že informativnost (b) je vysvětlena pomocí jazykových pravidel. Takže charakter je fixován jak v případě (a), triviálně, tak i (b), netriviálně – *synteticky*, v kantovské terminologii. Fixovaný charakter (reference k témuž ve všech světech) se v obou případech kryje s obsahem. Ergo: výrazy pro vlastní jména nejsou podle Kaplanův indexické výrazy:

I když je pravda, že dvě pronesení slova ‚Aristoteles‘ v odlišných kontextech může mít odlišné obsahy, mám sklon připisovat tuto diferencii faktu, že byla použita odlišná homonymní slova spíše než senzitivně na kontext v charakteru jedinečného slova ‚Aristoteles‘. Na rozdíl od indexů jako je výraz ‚já‘ jsou vlastní jména skutečně mnohoznačná.²⁹ Kauzální teorie reference nám říká, pomocí kontextuálních charakteristik (včetně mluvčího intence), která slova se v dané promluvě mají použít. Každé takové slovo je přímo referenční (neboli má fixovaný obsah) a má fixovaný charakter. Tudíž, v případě slov pro vlastní jména, všechny tyto druhy významu – referent, obsah a charakter – kolabují. V tom jsou slova pro vlastní jméno jedinečná. *Mají přímou referenci indexů, ale nejsou senzitivní na kontext.* Slova pro vlastní jména jsou jako indexy, které můžete vytrhnout z jejich původního kontextu, aniž by to mělo vliv na jejich obsah. Právě z důvodu kolapsu charakteru, obsahu a referentu není o vlastních jménech nepřirozené říci, že nemají žádný jiný význam, než je jejich referent. (Kurziva R. N.)³⁰

(Dále se ukazuje, že pomocí kaplanovského charakteru lze vysvětlit i Fregovu poznámku (F1); dokonce tato Fregova poznámka sama o sobě, chápána jako imperativ – tedy *pravidlo použití* – je tím kaplanovským charak-

²⁸ Viz [46], 89.

²⁹ Kolik že je v telefonních seznamech v českých zemích Janů Nováků?

³⁰ Viz [17], 562.

terem, který vysvětlí koextenzivnost dvojice vět s údajnými (podtrženými) indexickými výrazy³¹

„Dnes v Brně prší“ a „Včera v Brně přšlo“.

totiž „chceš-li dnes říci to, co vyjádřil včera použitím slova ‚dnes‘, nahraď toto slovo slovem ‚včera‘!“. K zajištění koextenzivnosti těchto vět je ovšem třeba dodat pragmatickou informaci: že ta druhá věta je *pronesena* následující den, kdy v Brně přšlo. Samy o sobě ty dvě věty ovšem denotují odlišné propozice: je možné, že ta první věta je pravdivá, i když v předchozí den pronesení této věty v Brně nepřšlo, zatímco ta druhá věta je pravdivá tehdy a jen tehdy, jestliže v den předcházející dni *pronesení* této věty v Brně přšlo. Její temporální pravdivostní podmínky se liší. Mohou-li se tedy lišit v pravdivostní hodnotě, stačí to na ukázkou, že je odlišné to, co ty dvě věty říkají: mají-li říkat *ad hoc* totéž, je třeba vzít v úvahu, resp. použít, pragmatické pravidlo o používání indexických výrazů, které ty věty obsahují – tzn. jejich charakter. Analogicky pro věty obsahující zájmeno „já“. Kaplanovský *charakter* je tedy návod pro vyčlenění aktuálního referentu. A protože je určení referentu aposteriorní záležitostí zkoumání aktuálního stavu věci, je charakter něco, co je mimo sémantiku.)

Ještě jedna věc, na kterou upozornil E. Zalta:³² protože je kaplanovský charakter funkce z kontextu do obsahu (jak bude vyloženo dále), přičemž obsahem vlastního jména je jeho referent, musí mít nedvojznačná koreferenční jména, která mají ve všech kontextech stejnou denotaci, týž konstantní charakter (pravidlo pro použití v různých kontextech), jak už zde bylo ukázáno. Musí tedy mít i stejnou kognitivní signifikanci (fregovský smysl), oproti Fregovu předpokladu. Jaký je ale potom rozdíl v kognitivní hodnotě mezi ‚ $a = a'$ a ‚ $a = b'$ ‘, kde ‚ a' a ‚ b' ‘ jsou vlastní jména? Kaplanův charakter, jakožto pravidlo použití, říká, že jde o dvě *labels* právě jednoho individua. Jak ale může takovou věc stanovit pravidlo? Platnost rovnosti Tullius = Cicero (nebo pro paradigmatická jména Franta Sádra *alias* Prokop Buben) přece nestanovuje abstraktní pravidlo použití! Jestliže tedy selhává Kaplanův charakter a on odmítne fregovský smysl (nebo něco, co jako takový smysl funguje), který má tuto rovnost vysvětlit, pak má jen jednu možnost: postulovat přímou, ničím nezprostředkovanou referenci k aktuálnímu referentu, který je tak významem daného jména. Co když se ale zeptáme: jaký je

³¹ ‚Údajnými‘ proto, – pro připomenutí – že jde o temporální indexické výrazy, vesměs sémantizovatelné těmi intenzionálními logikami, které pracují s typem časových okamžiků. Viz kapitola o rigidních designátorech.

³² Viz [63], 455–480.

kaplanovský význam jména Jára Cimrman? Jaký je význam jmen Prokop Buben nebo Franta Sádra? V případě fiktivních postav, historických osob, jakož i osob epistemicky nedosažitelných nenabízi Kaplanova sémantika možnost, jak stanovit význam jmen, která je mají přímo označovat. Zalta, aby tento problém vyřešil, si bere na pomoc Kaplanův deskriptivní operátor „dthat”.

4.1.3 Kaplanův operátor „dthat”

Kaplan navrhuje operátor, který by pracoval tak, že libovolný singulární termín (včetně jmenných popisů) změnil na přímo referenční³³. Uvažuje ostenzivní demonstrace, které jsou potřeba pro ‚kompletaci‘ deskripcí (obecnost jeho teze vyžaduje aplikovatelnost i na vlastní jména), jako deskripce *sui generis*. Deskripce (resp. vlastní jméno) se tak stává přímo referenčním termínem, jehož referentem je demonstratum (epistemicky dosažitelné individuum) připojené demonstrace. Deskripce (vlastní jména) takto Kaplan považuje za obecně potenciální demonstrace a zavádí zvláštní demonstrativum, které vyžaduje kompletaci deskripcí (vlastním jménem) a které je přímo referenční termín, jehož referentem je denotace připojené deskripce. Kaplan tuto operaci (syntaktickou, sémantickou,...?) označil takto:

dthat [α]³⁴

kde α je jakákoliv deskripce či jakýkoliv singulární termín (vl. jméno). „Dthat” je tak demonstrativum „that” s následujícím singulárním termínem fungujícím jako demonstrace.

Jaký je v této koncepci význam jména, například Prokop Buben? Zřejmě „Prokop Buben” \equiv „dthat [přítomné individuum jménem „Prokop Buben”]”.

Zdá se, že tento Kaplanův operátor říká jinak totéž, co výše uvedená fixace významu vlastního jména pro každý kontext – kripkovské přidělování

³³ Viz [17], 521–522. Definice operátoru ‚dthat’ viz [16], def. č. 11.

³⁴ „That” je v angličtině ukazovací zájmeno, které se do češtiny normálně překládá jako „tamto”. Překládat výraz–operátor „dthat” ovšem postrádá dobrý smysl, neboť je za prvé mezinárodně zavedenou kaplanovskou visačkou ve své anglické podobě a za druhé by počestování tohoto termínu zaváňelo jazykovým purismem typu „knihovtipník” (= „student”). Jak by mohla vypadat česká podoba? Nejspíše „dtamto”. Čemu by to pomohlo? Ještě poznámka k výslovnosti: Kaplan uvádí (*ibid.*, pozn. pod čarou 45), že ačkoli je výslovnost od samostatného „that” odlišná, přesně rozlišit to dokáže pouze rodilý mluvčí. Při výslovnosti „dthat”, na rozdíl od „that” se má podle Kaplana „držet jazyk za zuby” (volně převeďeno z „the tongue begins behind the teeth”).

jmen: $\{A\}_{cf}^{\mathfrak{K}} = \{\alpha\}_{cf}^{\mathfrak{K}}$. To však podle Kaplanů neplatí, protože operátor *dthat* nepracuje s fixovaným obsahem – obsah α je zde dán až v případě aktuální demonstrace. Je zjevné, že Kaplan se neustále pokouší „nabourat“ sémantiku do aktuálního stavu věci. Proto jeho operátor, ostatně to sám přiznává, náleží do teorie promluv (pragmatiky), nejde o sémantický (takový, který pracuje pouze s apriorními relacemi) operátor. Důsledky kontaminace sémantiky pragmatikou byly diskutovány výše (především vševědoucnost). Přesně ta tuto věc upozorňuje P. Materna, když říká:

[...] Nemůžeme „objevit“ aktuální hodnotu intenze nějakým lingvistickým trikem. Hezkým příkladem takové iluze je Kaplanovo *dthat*. Kaplanovu iluzi lze formulovat následovně: abychom vytvořili nějakou funkci, která má dělat něco, co dělat nemůže, stačí definovat nějaký „kouzelný operátor“, který tohoto cíle dosáhne „con forza“³⁵. Použijeme-li parodii, pak je to, jako bychom nebyli spokojeni s tvrdým faktem, že dělení nulou nevrací žádné číslo a pokoušeli se „opravit“ tento fakt definováním nějakého operátoru, třeba *Divz*, který by, aplikován na libovolné číslo n , ve výsledku vracel nějaké určité číslo jako výsledek dělení n nulou. Určitá deskripce denotuje (pomocí příslušného pojmu) t_{top} -objekt. Možná hodnota této funkce v aktuálním světě(-čase) není nic, co by mohla určit sémantika; nemůže to udělat, protože sémantika nemůže určit, který z možných světů je aktuální. Takže Kaplanovo *dthat* se pokouší udělat něco, co sémantika samotná udělat nemůže a co je určeno stavem světa, či, epistemologicky, zkušeností.³⁶

Co říká Materna o určitých deskripcích, platí *mutatis mutandis* zřejmě i pro vlastní jména: jak jinak bychom vysvětlili sémantickou funkci vlastních jmen, která mají referovat k aktuálně nepřítomným individuí, nežli tak, že ta jména vyjadřují abstraktní *pojmy*, resp. něco na způsob fregovského smyslu? Půjde tedy o to zjistit, co je oním pojmem, který je vyjádřen vlastním jménem. Nyní se vydáme tímto směrem.

4.1.4 Tichého „primitivní smysly“ jednotlivin

Podívejme se nyní, jak sémantiku vlastních jmen řeší Tichý. Jak už bylo naznačeno, Tichého sémantika je revidovaný Frege. Co Frege říká, volně: má-li být myšlenka (Tichého konstrukce) mentálně uchopitelná, musí být *všechny* její složky smysly. Ne-determinátory, jako osoby, hory a jiná konkrétní individua jsou jako taková myslí nepřístupná, takže je myšlenky (konstrukce) neobsahují. Frege argumentuje známým, zde již uvedeným,

³⁵ Wagnerián Materna používá hudební terminologii: *con forza* – násilně, silou.

³⁶ Viz [29], 35, pozn. pod čarou 59.

příkladem s Etnou. Nicméně Frege byl individuový esencialista: ona sopka podle něj musí mít jisté netriviální vlastnosti, které konstituují její identitu (být z lávy atd.). Tichý odhaluje zdroj tohoto Fregova názoru v jeho amodálním názoru a jeho nepřátelství vůči pojmu *abstrakce*: abstrahujeme-li, pak je myslitelné, že Etna může všechny netriviální vlastnosti postrádat, resp. být spojena s odlišnými netriviálními vlastnostmi, aniž by proto přestala být Etnou.³⁷ Etna jistě není z jistého materiálu nutně, nýbrž nahodile, jistě nemá tvar, jaký má, nutně, ale nahodile atd. Tyto vlastnosti proto nemohou být konstitutivními vlastnostmi zmíněného individua. To souvisí s výše uvedenou argumentací proti deskriptivní teorii vlastních jmen: na pravé straně tvrzení tvaru (*jméno*) je (*deskripce nebo soubor deskripcí*) je vždy vlastnost, kterou má dané individuum pouze nahodile; kdyby tomu tak nebylo, byla by všechna taková tvrzení triviálně analytická, což zjevně nejsou. Jaký smysl by mělo zkoumat, zda individuum nějakou netriviální vlastnost má, když podle esencialismu bychom některé tyto vlastnosti přisoudili tomuto individuu *a priori*? Zjevně můžeme individuum uvažovat tak, že od netriviálních vlastností odhlížíme – *abstrahujeme* je. Proto můžeme empiricky opakovaně zkoumat, zda například Etna má jisté chemické složení, zda se nezměnila její výška, zda je již vyhaslou sopkou atd. Jestliže takto abstrahujeme všechny netriviální, empirické, vlastnosti, přesto výraz pro vlastní jméno referuje: k holému (*bare*) individuu, které disponuje jedinou, triviální, vlastností – numerickou identitou ($\alpha = \alpha$):

Etna by mohla myslitelně postrádat jakoukoliv z [netriviálních] vlastností, aniž by se tak stala numericky odlišným individuem. Pouze triviální vlastnosti, jako je její numerická identita, jsou rysy, které Etna nemůže postrádat. [...] Etna jako taková je *holé* individuum, [...] Tímto holým individuem přispívá Etna myšlence že Etna je vyšší než Vesuv. [...] Aby porozuměl této myšlence, člověk nemusí nic vědět ani o chemickém složení Etny, ani o její geologické historii. Vše, co člověk potřebuje znát, je její numerická identita. [...] Fregeho chyba je v tom, že nevidí, že účel abstrakce není v tom, *zbavit* individuum jeho vlastností, nýbrž v pojmovém oddělení individua od vlastností. Abychom konceptuálně zbavili individuum vlastností, kterou má ve skutečnosti, stačí uvažovat možný stav věci, ve kterém totéž individuum tuto vlastnost postrádá. Není nutné vědět, který stav věci je aktuální, jak Frege patrně předpokládal.³⁸

³⁷ Viz [57], 209, 210.

³⁸ *Ibid.*, 210, 211.

Čím tedy podle Tichého přispívá větě výraz pro vlastní jméno? Holým individuem, resp. designátorem, který vyčleňuje individuum – „čistým (*pure*) individuátorem“. Aby bylo vyhověno Fregovým epistemicko-ontologickým požadavkům pro mentální uchopení významu vlastního jména, nezbyvá podle Tichého (po všem, co zde bylo řečeno) než uznat, že jde o mentální uchopení *numerické identity*, tedy znalost, o které individuum jde. Podívejme se, co k tomu Tichý říká jinde. Individua označená vlastními jmény jsou podle něj vybírána nikoli přímo, nezprostředkovaně, nýbrž pomocí „primitivních“ smyslů. To si žádá zevrubný výklad. Tichý:

Smysl budu nazývat primitivním, jestliže je jednoduchý (to znamená, že není složený z jiných smyslů), a jestliže nahodilá fakta nesouvisí s tím, jakou jedinečnou entitu tento smysl vybírá. Frege bezpochyby jednoduché smysly uznával. Například smysly termínů ‚pravda‘ a ‚nepravda‘ jsou jistě jednoduché. ‚Pravda‘, říká Frege, ‚je zřejmě něco natolik jednoduchého, že není možné ji převést na něco ještě jednoduššího‘. [...] V každém případě je jasné, že kdyby neexistovaly žádné jednoduché smysly, kdyby každý smysl obsahoval jiné smysly jako dílčí smysly, pak by měl každý smysl nekonečně mnoho složek a bylo by nemožné podat vyčerpávající analýzu jakéhokoliv smyslu.³⁹

Tichý naráží na Fregův výklad v souvislosti s vlastními jmény. Podle Frega se „každý prezentuje sám sobě zvláštním a primitivním způsobem, jakým se neprezentuje nikomu jinému. Když dr. Lauben myslí, že byl raněn, pravděpodobně se opírá o tento primitivní smysl, kterým se prezentuje sám sobě.“⁴⁰ Tichý je přesvědčen, že Frege by přijal definici primitivního smyslu tak, jak jej prezentuje ve výše uvedeném. Charakteristiky primitivního smyslu jsou následující: (a) dva rozdílné primitivní smysly nemohou vyčleňovat stejnou entitu, (b) každá entita je vyčleňována právě jedním primitivním smyslem. Tichého ontologie zakládá takřka „kognitivní potenciál“: vše, od posledního kvarku či hadronu až po čtyřicátý vous Josefa Šmajse je připraveno k epistemickému „odhalení“, pojmenování a referenci k nim prostřednictvím smyslů, které jsou jejich výlučným a nezczizitelným vlastnictvím. Pokud jde o (a), jsou důvody, proč nelze rozlišit dva primitivní smysly, které by vybíraly stejnou entitu: protože položku vybírají přímo, bez toho, že by se dovolávaly jiných položek, nelze je rozlišit pomocí reference k těmto jiným položkám. Mohou být rozlišeny pomocí reference k tomu, co by vyčleňovaly, kdyby se nahodilá fakta lišila od fakt, která ty smysly aktuálně vybírají? Ne,

³⁹ Viz [55], 35.

⁴⁰ Viz [12], 39; slovenský překlad 269.

protože fakta podle (výše podtržené) definice nemají vliv na to, co primitivní smysl vybírá. Ad (b): Je evidentní, že každý člověk si osvojuje pouze omezený repertoár jmen, která vyjadřují primitivní smysly a každý přirozený jazyk nabízí pouze omezený repertoár jmen, která vyjadřují primitivní smysly. Fregovská ontologie však vyžaduje, aby smysly byly objektivní, aby tedy, co do své existence, nebyly závislé na tom, jsou-li vůbec někým chápány či jazykově vyjádřeny; lidské kognitivní hranice nemají vliv na to, které smysly existují. Podle Tichého Frege připouští existenci primitivních smyslů pro abstraktní – matematické a logické – entity, zdráhá se však učinit totéž u entit aktuálních; jednotlivých osob či hmotných těles. Podle Frega, jak už bylo několikrát řečeno, je náš kognitivní přístup k materiálním objektům a osobám nepřímý: „Jediný způsob, jakým se můžeme zaměřit na věc vnějšího světa, je prostřednictvím vlastností, které ta věc náhodou má. Obvykle myslíme na Gustava Laubena jako na *doktora, který bydlí na Kaiserstrasse 21, N.N.*, to znamená pomocí smyslu, který tohoto džentlmena vybírá. Protože však jsou rysy, které jsou v tomto smyslu zahrnuty, normálně nahodilé, nebude obvykle takový smysl primitivní.“⁴¹ Z tohoto pravidla však Frege připouští výjimku. Existuje osoba, která má k Laubenovi přímý, privilegiovaný kognitivní přístup, totiž samotný Lauben. Když Lauben říká „Lauben“ nebo „já“ (o „já“ v jedné z dalších kapitol), referuje k sobě sama prostřednictvím právě primitivního smyslu.

Tichého koncepce je tím, co říká o primitivních smyslech, zavázána uznat existenci jedno–jednoznačného zobrazení ze smyslů do referentů a *vice versa*, známého spíše jako zpětná cesta od reference ke smyslům.⁴² Tento Tichého návrh je zřejmě slučitelný s Fregovou teorií, nicméně se potýká se třemi problémy: za prvé jeho návrh zřejmě platí pouze pro jména degenerovaná, ta, která jsou „organickou součástí daného jazyka“, zatímco paradigmatické „Prokop Buben“ spadá jistě do pragmatiky, protože v této koncepci by (paradigmatické) vlastní jméno *prima facie* muselo primárně referovat k *hic et nunc* přítomnému individuu, sekundárně (myšleno nikoli jako časová následnost) pak k primitivnímu smyslu, který se s tak a tak pojmenovaným individuem spojuje. Nejen v Laubenových ústech by, podle Tichého, jméno „Lauben“ vyjadřovalo jedinečnou rigidní (v Tichého smyslu: nezávislou na faktech) presentaci *Lauben, která vybírá Laubena jako to jediné individuum splňující podmínku *být identický s Laubenem*. Samozřejmě za podmínky, že toto jméno je organickou součástí daného jazyka. Primitivní presentace *XY

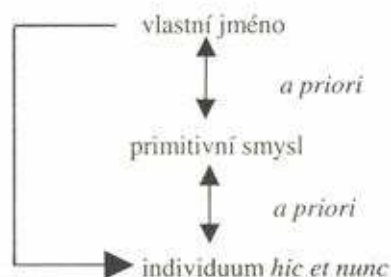
⁴¹ Viz [55].

⁴² *Ibid.*

je jediný způsob, jak sémanticky zpřístupnit referenci k individuům.⁴³ To ale platí pouze pro uvedená jména degenerovaná. Paradigmatické „Prokop Buben“, obskurní anonymní bubeník, organickou součástí jazyka není, proto se jeho primitivní smysl „sémantizuje“ až při pronesení jeho jména – pragmaticky. To se stane zřejmým z následujícího schématu, založeného na Tichého chápání sémantiky vlastních jmen (opět je zvýrazněna „šedá zóna“ pragmatiky):

1. Schéma reference
paradigmatického
vl. jména podle TIL

*ad hoc proslovení
jména*

Toto schéma však není zcela adekvátní v tom smyslu, že přesně neodpovídá tomu, co Tichý o vlastních jménech říká. Opravená verze je označena jako schéma 2 (s. 152). Druhý problém přímo navazuje na problém první: konstrukce, jakožto sémantická entita, bude v případě, že výraz obsahuje (paradigmatické) vlastní jméno, otevřená, vlastní jméno bude zastupováno proměnnou, která bude „běhat“ přes příslušný typ (viz dále P. Materna). Třetí problém se týká historických a fiktivních osob: neexistuje-li referent, znamená to, že neexistuje odpovídající smysl? To je otázka povýtce metafyzická, které se tento článek na příslušných místech dotýká. Myslím, že právě takové problémy vedly P. Maternu k tomu, aby naznal, že (paradigmatická) vlastní jména jsou indexické výrazy, reprezentovatelné *volnými* proměnnými.

⁴³ Viz [57], 106.

4.1.5 Maternův „pragmatický význam“

Maternova teorie indexických výrazů, i když on sám ji za teorii v pravém smyslu slova nepovažuje, je založena na systematicke Tichého TIL.⁴⁴ (Paradigmatická) vlastní jména Materna ve své teorii zmiňuje výslovně:⁴⁵

Def 44. *Pragmaticky ukotvený výraz* je výraz, který obsahuje indexické výrazy, demonstrativa nebo (osobní) vlastní jména.

Materna má jistě na mysli vlastní jména paradigmatická (tak, jak o nich byla řeč výše). Jaká je v jeho teorii pojmů sémantická reprezentace těchto výrazů? Obecně: Materna je inspirován Tichým (potažmo Fregem) – pojmy jsou TILovské uzavřené konstrukce:⁴⁶

Def 12. Pojem* (řádu n) je uzavřená konstrukce (řádu n),

a jsou to *explicans* ‚významů‘, uzavřené konstrukce lze tedy chápat též jako fregovské ‚myšlenky‘. Kdy podle Materny je konstrukce otevřená? Když – podle jeho **Def. 44** – obsahuje zde uvedené výrazy. V takovém případě neobdržíme vyjádřenou propozici. Příklad: mějme větu:

(y) „Prokop Buben je bubeník“.

Jaký je obvyklý význam této věty? Zřejmě takový, který konstruuje konstrukce:

(y*) $\lambda w \lambda t [{}^0 B_{ur} x]$

(typy: w/w ; t/t ; $B/(oi)_{ur}$; x/x^* ; index „⁰“ označuje nejjednodušší konstrukci, tzv. trivializaci, viz dále kap. 4.1.5.3). Zřejmě nemůžeme, podle **Def. 44**, větu (y) analyzovat s konstantou PB/Prokop Buben:

(y**) $\lambda w \lambda t [{}^0 B_{ur} {}^0 PB]$.

Materna však (ted’ předběhnu k analýze „já“) analyzuje větu (x) „Já jsem bubeník“ tak, že ta vyjadřuje konstrukci (y*). Neplyne z toho, že Maternově koncepci jsou všechna (paradigmatická) vlastní jména zaměnitelná *salva veritate* s výrazem „já“? Jistěže ne: zatímco (y*) je, ve fregovské terminologii, neúplná myšlenka (u Materny to tedy není *pojmem*), význam (y**) by podle všeho neměl být dán *ad hoc* – neměl by vyžadovat doplnění relevantní okolnosti, zde znalost mluvčího (to je dáno použitím trivializace).

⁴⁴ Viz [29], 115–121.

⁴⁵ *Ibid.*, 119. Viz také Def. 45 tamtéž 118: „Osobní vlastní jména sdílejí esenciální rys s indexickými výrazy, totiž závislost na prořesení.“

⁴⁶ *Ibid.*, 84.

Vraťme se k uvedenému příkladu. Materna totiž postuluje, mimo to, co by bylo lze nazvat obvyklým ‚sémantickým‘ významem (dále SV), ještě význam ‚pragmatický‘ (dále PV). Podle tohoto pojetí by byla SV věty (y) otevřená konstrukce (y*) a PV téže věty by byla uzavřená konstrukce (y**). Avšak věta označující uzavřenou konstrukci (y**) obsahuje indexický výraz – osobní vlastní jméno – a proto by podle Def. 44 a Def. 45⁴⁷ (y**) neměla označovat uzavřenou konstrukci. Závěr se nabízí: abychom obdrželi uzavřenou konstrukci v Maternově smyslu, je třeba vypustit vlastní jména ze seznamu indexických výrazů a konstruovat konstrukci, kterou vyjadřuje (y) přímo jako (y**).

4.1.5.1 Sémantický příspěvek vlastních jmen větám podle Tichého a Materny

Podle Tichého je referentem vlastního jména *holé individuum* (logický ‚věšák‘) na které lze navěsit jistou množinu atributů.⁴⁸ Sémantickým příspěvkem je zřejmě primitivní pojem, s vlastním jménem rigidně spojený.

Tichý upozorňuje, že je-li podle Frega *existence* vlastnost pojmů, je kategoriální chybou ji připisovat individuí.⁴⁹ Neboť jistě nepostrádá dobrý smysl ani otázka ‚Existuje Prokop Buben?‘, ani kladná či záporná odpověď na ni. Tichý uvádí příklad:

(+) Aristoteles nikdy neexistoval,⁵⁰

a táže se: jak by mohla být taková věta pravdivá, jestliže terminem v pozici subjektu je jednotlivé individuum? Tichého odpověď zní: věta (+) má smysl pouze tehdy, jestliže ji konstruujeme jako implikaci

(++) ((ζ)A) \supset ($\neg \exists x x = A$)

((ζ)/množina navěšených atributů; A/Aristoteles – věšák), kde antecedent vypočítává to, co se Aristotelovi v současnosti připisuje a ‚Aristoteles‘ je volná proměnná. Za tohoto předpokladu je (++) pravdivá pro *všechny* hodnoty této proměnné (x běží přes všechna individua). Jak se to však kryje s Tichého principem (resp. Parmenidovým), podle něhož věta nemluví o ničem, čeho jméno nezmiňuje?⁵¹ (+) *nezmiňuje* přece žádnou vlastnost,

⁴⁷ *Ibid.*, 119; viz také [30], 69.

⁴⁸ Viz [57], 268.

⁴⁹ *Ibid.*, 269.

⁵⁰ *Ibid.*, 268–270.

⁵¹ Viz [56], 255, kde se říká: ‚Designátor, nějaký objekt který zastupuje v jednom světě a jednom čase, jej zastupuje ve všech světech a časech; nebo ještě lépe, designace, tj.

kerou by měl Aristoteles jako hoře individuum disponovat! Vtip je v tom, že žádnou takovou vlastnost nezmiňuje ani (++), čili tato výtka zde neplatí.

Existence je v TIL chápána jako vlastnost sui generis typu (α_{ind})_{no}.

Materna řadí vlastní jména mezi indexické výrazy. V TIL jsou vlastní jména rigidní designátory tehdy, jestliže jsou součástí daného jazyka (ona degenerovaná jména): to zřejmě souvisí se znalostí prerekvizit (atributů na věšáku), které se s tím kterým jménem pojí.

P. Materna, když mluví o vlastních jménech, říká, že

[...] O některých vlastních jménech se zdá, že mají jiný, na „pronesení nezávislý“ charakter: *Mount Everest, Měsíc* atd., jsou přirozenou součástí našich slovníků a kdykoli, kdekoli a kýmkoli jsou proneseny, referují k jednomu a témuž objektu (mimo nějaké anomální případy – přezdívky atd.). V tomto ohledu sdílejí vlastnost jmen matematických objektů: denotují prostě extenze a postrádá dobrý smysl odlišovat jejich denotaci od „reference“. (Potom však denotují přímo extenze, bez prostředkující úlohy intenzí; z toho samozřejmě plyne poněkud podivný důsledek, totiž že tato jména nejsou empirické výrazy [...]).⁵²

Materna rozlišuje vlastní jména paradigmatická a degenerovaná. Je třeba připomenout, že degenerovaným se nějaké jméno stává: jméno dvacetiletého Billa Clintona (kouří marihuanu, kouř ale nevdechuje!) jistě nebylo „součástí našich slovníků“, ale v určitém okamžiku se takovým stalo. Jaký vliv na typovou analýzu má taková epistemická změna? Žádný. Podle Materny oba druhy vlastních jmen denotují typ *t*. Rozdíl je však v tom, že ten první patří údajně mezi indexické výrazy, zatímco druhý zastupuje výraz pro taková vlastní jména, která jsou na pronesení nezávislá, což je vylučuje z třídy indexických výrazů. Stát se všeobecně známým znamená mimo jiné pozbýt „indexický rys“ vlastního jména. Představme si však situaci, kdy P. Materna formalizuje větu „Prokop Buben není český prezident“. Dejme tomu že zmíněný Prokop Buben je přítomen v posluchárně. Materna pak nemusí tuto větu zapsat jako otevřenou konstrukci, protože onoho bubeníka znají všichni přítomní posluchači – patří tedy do slovníku jistého *idioletku*. Problém je zde v tom, že totéž nemůže učinit v případě, že bude zapisovat větu „On není český prezident“: zde prostě musí použít volnou proměnnou, neboť „on“ není

korespondence mezi jmény a tím, co v daném jazyce zastupují, je ke světu a času absolutní, nikoli relativní. Co věta daného jazyka říká a o čem mluví, je trvale apriorní relace; mimojazyková fakta přicházejí na řadu tehdy, když se má rozhodnout, zda to, co věta říká, je pravdivé.“ Viz též výše kapitola o rigidních designátorech.

⁵² Viz [29], 118.

vlastní jméno. Tento výraz se chová spíše jako univerzálně použitelné homonymum. Sdílí tedy „Prokop Buben” a „on” týž sémantický rys?⁵³

Jaký důvod vlastně Maternu vede, aby vlastní jména zahrnul mezi indexy?

Tisíce lidí se jmenují *Bill*, *Clinton* nebo dokonce *Bill Clinton* a to, ke komu referují, je dáno kontextem. Takže mohou referovat ke stejné osobě tak, že řeknu *Bill* a řeknu *Clinton*: v prvním případě je moje presupozice ta, že moji partneři v rozhovoru vědí, koho zmiňuji (osobu jménem *Bill*, kterou moji partneři znají, je pouze jedna osoba).⁵⁴

To však není důvod, alespoň ne v koncepci TIL, proč považovat vlastní jméno, např. „*Bill Clinton*”, za indexický výraz. Neboť TIL je důsledně *anti-esencialistická*. Universum diskursu je zde pevně dáno,⁵⁵ *holá* (abstraktní) individua jsou náhodnými instancemi empirických vlastností a vztahů: třída individuí se nemění. Z ontologického hlediska zřejmě k ničemu podstatnému nedochází, když se osoba jménem „*Bill Clinton*” stane obecně známou: všichni Billové Clintonové jsou pomocí abstraktních smyslů jednoznačně rozlišeni, jistě očíslováním (numerická identita!) – *Bill Clinton*₁, *Bill Clinton*₂, ..., *Bill Clinton*_n. Jestliže si dotazem upřesníme, ve smyslu Maternova výše zmíněného předpokladu, o kterém že Billu Clintonovi ze všech Billů Clintonů je řeč, pak jde o problém obeznamenosti s entitou (degenerované vl. jméno je „organickou součástí jazyka”), tedy problém epistemický. Jako takový však nemá co do činění s fregovskou ontologií, neboť neznalost entity jistě neruší její ontologický statut. Nebo lze říci, že neznalost např. *cos 31°56'* *ontologicky* ruší jeho hodnotu, že *cos 31°56'* je indexický výraz? *cos 31°56'* má svoji specifickou hodnotu bez ohledu na to, zda ji někdo zná či nikoli. V tom je smysl Maternova *dicta*, že pojmy objevujeme, nevynalézáme. Lze říci, že analogicky „objevujeme” i hodnoty vlastních jmen, přičemž některá jména

⁵³ Zde nemám na mysli sémantický problém anafory. To, co mám na mysli, je samostatná sémantika výrazu pro vlastní jméno a samostatná sémantika zájmena „on”. Co je anafora? Zájmeno, které se v logické notaci vyskytuje jako *vázaná* proměnná zastupující již známý objekt. Kaplan uvádí pěkný příklad: Zbohatne **někdo**, získá-li (**on**) celý svět, ale **svoji** duši ztratí? (*For what a man profited, if he shall gain the whole world, and lose his own soul?*) Viz [17], 490. V anafoze má svůj základ gramatická kategorie *určenosti*; výrazy této skupiny jsou odkazovací, neurčitá a tázačí zájmena (pronomina); jejich základní epistemickou distinkcí je známé:neznámé; Zájmeno „on” („ten”) odkazuje na něco už známého, zájmena *kdo* , *někdo* apod. ne něco dosud neznámého. V některých jazycích začalo být substantivum, označující osobu (věc) již známou (určenou), sémanticky závazně spojováno s odkazovacím – anaforickým – zájmenem. Takto gramatikalizované zájmeno se nazývá určitý člen: něm. *der*, *die*, *das*, angl. *the*, franc. *le*, *la*, ital. *il*, *la*, maďar. *a* apod. K tomu viz [10], 100.

⁵⁴ Viz [29], 117.

⁵⁵ Viz výše kap. 3.1 a [57].

nemusi mít žádnou hodnotu – referenci. Co však musí mít vždy (součástí myšlenky mohou být pouze abstrakta!), je smysl. Tímto smyslem, hledaným příspěvkem, je primitivní smysl referující k „holému“ individuu. Holé individuum je abstraktní objekt, jako takový není modálně či temporálně senzitivní; reference pomocí vlastních jmen by tedy měla být – přes primitivní smysly individuí – vždy úspěšná.

V dalším budu předpokládat, že vlastní jméno vyjadřuje v TIL primitivní pojem holého individua.

4.1.5.3 Trivializace

Jak formalizovat denotaci primitivního (= nedefinovatelného) smyslu referujícímu k „holému“ individuu? Tichý to provedl pomocí horního indexu; například primitivní smysl vlastního jména – abychom vzali jméno, které je organickou součástí jazyka – bude v případě Pavla Materny „⁰Pavel Materna“ (resp. ⁰PM). Tuto operaci Tichý nazývá „trivializací“:⁵⁰ složkami konstrukce musí být opět konstrukce; máme-li tedy například jméno „Prokop Bubna“, pak trivializace konstruuje „identifikační proceduru“ jedince Prokopa Bubna. Tato identifikační procedura – bezprostřední uchopení denotovaného primitivního smyslu – je právě trivializace. Pro ⁰PM, jak tedy každý kompetentní mluvčí češtiny ví, bude identifikační předpis znít: „Zkonstruuji Pavla Maternu!“ Protože trivializace „běží“ napříč všemi možnými světy, jsou trivializací zachyceny všechny druhy vlastních jmen: jména reálných, fiktivních i historických osob. V TILovských konstrukcích se tedy nevyskytuje ani výraz pro vlastní jméno, ani čtyřrozměrný referent jména, ale abstraktní identifikační procedura (v Maternově teorii *pojmem*). Ještě k uvedené Maternově poznámce „...potom však (vlastní jména – R. N.) denotují přímo extenze, bez prostředkující úlohy intenzí; z toho samozřejmě plyne poněkud podivný důsledek, totiž že tato jména nejsou empirické výrazy ...“. Jaký je rozdíl mezi ⁰PM a ⁰2? Na pojmové úrovni (trivializace!) zřejmě žádný: obě konstrukce konstruuji své objekty – (holé, Kolář překládá „nahé“) individuum Pavel Materna a číslo 2 v tomto pořadí. Co však budou konstruovat v roce 2050? V obou případech extenze? V TIL zřejmě ano, neboť podle Tichého definice „[...] pro žádnou entitu X a valuaci v není ⁰X v-nevlastní a to, co je konstruováno pomocí ⁰X, nikdy nezávisí na v“.

⁵⁰ Viz [57], 63 a nás.; [29], 41; [28], 59: „Nechť X je objekt nebo konstrukce. Pak trivializace, značená ⁰X konstruuje prostě X bez jakékoli změny.“

4.1.6 *Philosophia perennis: haecceitas!*

Ve svém, zde již zmiňovaném, článku o vlastních jménech Searle podotýká, že názor, podle kterého mají vlastní jména primárně referenci, „vede k nejzazším objektům reference, substancím scholastiky a *Gegenstände Traktátu*.“⁵⁷ Searlovu historizující připomínku je myslím vhodné doplnit o velice zajímavý příklad, totiž jak řeší referenci k jednotlivému Duns Scotus:⁵⁸ ten, jak je známo, zastává názor, že vlastní jména referují k „totosti“ (*haecceitas*)⁵⁹ jednotlivin. *Totost* nelze poznat smysly, jde o abstraktní entitu, uchopitelnou rozumem při konkrétním poznávacím aktu.⁶⁰ Je to taková entita, která zřejmě koresponduje jak s aristotelskou substancí,⁶¹ tak s traktátským *Gegenstand*.⁶² Jak uvádí Sousedík (viz pozn. pod čarou), řešil Tomáš stejný problém – referenci k jednotlivinám – pomocí *numerické identity*. Do řady těchto „metafyzických“ referentů lze po mém soudu zahrnout i Tichého numerickou identitu – triviální vlastnost každého individua – denotovanou vlastním jménem. Je to právě numerická identita (scotovsko-tomášovská *haecceitas*, řekněme), která rozlišuje *x* a *y* podle principu identity nerozlišitelných entit:

$$\forall x \forall y (x = y \rightarrow \forall F (Fx \leftrightarrow Fy)).$$

Polemiku s tímto principem, jakož i s teorií holých individuí lze nalézt v příslušné literatuře.⁶³

Za zmínku stojí Kaplanův argument, že přijetí singulárních propozic nutně implikuje nějakou verzi haecceitismu. Uvádí dva argumenty. První je tento: jsou-li propozice, vlastnosti a jiné intenze, reprezentovány funkcemi z možných světů (a časových okamžiků), pak bychom měli v takové reprezentaci

⁵⁷ Viz [46], 92. V *Traktátu* jde např. o věty 2.02 („Předmět je jednoduchý.“), 2.021 („Předměty tvoří substancí světa. Proto nemohou být složeny.“), dále 2.0211–2.031. Viz [62], 12, resp. 13.

⁵⁸ Viz [48], 43–53.

⁵⁹ Překládá se tedy; *Haecceitas = totost*; to, díky čemu je nějaká věc právě „toto“.

⁶⁰ Viz [48], 52.

⁶¹ „Věc je buď taková, že se vypovídá o nějakém podmětu (*symbebékota*, ontologická podstata–R. N.), ale v ničem jakožto podmětu není [...]. A vůbec se jsoucno nedílné a počtem jedno nevypovídá o žádném podmětu, je však možno, že v některém podmětu jest.“ Viz [2], 33–34; z výslovně *metafyzického* hlediska (pro něj jako jednoho hlediska z několika) takto nahlíží vlastní jména Russell: „Je zcela zřejmé, že vlastní jména vděčí za svou existenci v přirozeném jazyce pojmu „substance“ – původně v elementární formě osob a věcí.“ Viz [43], 87; český překlad K. Berka, in [44], 119.

⁶² Wittgenstein se k tomu vyjadřuje i mimo svůj *Traktát*. Viz [61], 34–35, pozn. 46.

⁶³ Viz např. [19], 110–121; [1], 5–26.

singulární propozice, která obsahuje individuuum x , připsat pravdivost této propozice těm světům, ve kterých má individuuum x vlastnost, v této propozici mu připsanou. To však předpokládá, že pro každý svět je rozhodující otázka, které z jeho individuí je x . Na druhé straně, reprezentujeme-li pouze obecné propozice, omezujeme naši pozornost v každém světě na vnitřní populaci toho daného světa, zatímco vnější otázku „Co je x ?“ si vůbec neklademe. Druhý argument je tento: jsou-li možné světy reprezentovány jako množiny propozic (viz kap. 3.5) a my připustíme takové singulární propozice, které jsou vyjádřeny větou „[Já] Existuji“, pak dostáváme, prostřednictvím individuí jakožto bezprostředních (Kaplan vyznává teorii PR) složek takových propozic, „metafyzikou zavánějící“ způsob identifikace příslušných individuí. Jestliže se ale omezíme pouze na obecné propozice, pak by takové identifikace přes světy (*transworld identification*) vyžadovaly specifickou a nezávislou oprávněnost. Kaplan uzavírá: ať už vezmeme jako základní kteroukoli podobu singulárních propozic, pak je jejich přijetí nezbytně spojeno s problémem identifikace přes světy.⁶⁴

4.1.7 Quine o vlastních jménech

Quine řeší problémy s referencí vlastních jmen následovně. Individuum, nazvané „Pegas“, neexistuje. Proto nemá věta

(x) Pegas letí

žádnou pravdivostní hodnotu.⁶⁵ Quine navrhuje, aby se věta ... a ..., která obsahuje singulární termín ‚ a ‘ v referenční pozici (tedy v „přímém“ kontextu), parafrázovala (v PL 1. řádu) pomocí existenčního kvantifikátoru jako $(\exists x)(x = a \text{ a } \dots x \dots)$.⁶⁶

Zajímavá věc, jež nám umožní vmanévrovat tyto singulární termíny do standardní pozice ‚ $= a$ ‘ je, že ‚ $= a$ ‘, chápána jako celek, je v důsledku toho predikát či obecný termín; a obecné termíny nepůsobí žádné takové problémy, které působí termíny singulární. Přímě se nabízí, že ‚ $= Pegas$ ‘, ‚ $= máma$ ‘, ‚ $= Sokrates$ ‘ atd. lze opět gramaticky popsat jako stálé obecné termíny bez toho, že bychom jednotlivě připouštěli singulární termíny ‚Pegas‘, ‚máma‘, ‚Sokrates‘ atd. do jiných pozic.

Rovnost ‚ $x = a$ ‘ se v tomto návrhu považuje za predikaci ‚ $x = a$ ‘, kde ‚ $= a$ ‘ je sloveso, totiž ‚ F ‘ tvaru ‚ Fx ‘ (*the F of Fx*). Znak pro identitu se

⁶⁴ Viz [18], 724–725.

⁶⁵ Viz [41], 176.

⁶⁶ *Ibid.*, s. 178.

v Quinově návrhu chápe jako kopula, která předkládá vlastní jméno jako vlastnost (resp. u Quina jméno třídy).⁶⁷

„Sokrates“ se stává obecným termínem, který je pravdivý právě o jediném objektu, obecně je však pojednán od nynějška jako gramaticky přípustný v predikativní pozici a nikoli v pozicích vhodných pro proměnné. Začíná hrát roli „F“ ve tvaru „Fa“ a přestává hrát roli „a“.

Jak bude podle takového návrhu vypadat parafráze např. věty „Pegas existuje“? Takto: $(\exists x)(x \text{ je Pegas})^*$ a je nepravdivá; věta „Sokrates existuje“ se stává $(\exists x)(x \text{ je Sokrates})^*$ se jménem „Sokrates“ jako obecným termínem a je pravděpodobně pravdivá (samozřejmě při bezčasovém chápání kopuly „je“). Jméno „Sokrates“ je nyní obecným termínem, i když je náhodou pravdivé právě o jediném objektu; jméno „Pegas“ je nyní obecný termín, který, podobně jako jméno „kentaur“, není pravdivý o žádném objektu. Pozice jmen „Pegas“ a „Sokrates“ ve formulích $(\exists x)(x \text{ je Pegas})^*$ a $(\exists x)(x \text{ je Sokrates})^*$ je podle Quinova návrhu nedostupná proměnným – jde o „obecniny“: proměnné lze kvantifikovat.

Domnívám se, že Quina dovedla k chápání vlastních jmen jako jmen táž potíž: epistemická nedostupnost referentu, ať už z jakéhokoliv důvodu. Quine ovšem, mimo to, že z ontologických důvodů uznává pouze extenzionální variantu logické reprezentace, potřebuje zdůvodnit, proč rozumíme větě (x) , i když víme (!?), že subjekt tvrzení (x) neexistuje. Quine zkrátka přesune extenzi z jednotlivin na třídy a tím vyřeší svůj problém. Potom tedy podle něj skutečně nejsou vlastní jména indexické výrazy, tak, jak to explicitně říká. Rozdíl mezi návrhem, který jsem uvedl výše, a Quinovým, je, v jeho terminologii, „metafyzický“: ten druhý nedenotuje „obskurní“ intenzi, nýbrž přímo extenzi, aktuální třídu (bylo by možná zajímavé prozkoumat, co přesně má Quine na mysli, když říká, že „kopula v „je Sokrates“ je bezčasová“⁶⁸).

S velkou invencí se Quine vypořádává s jinou nežli referenční pozicí vlastního jména fiktivního individua. Například větu

(xx) „Prokop myslí, že Pegas letí“

nejprve přeloží do tvaru „Prokop si právě představuje sebe, jak sleduje letícího Pegasa“, tedy:

(xxx) „Prokop si nyní představuje x [x právě sleduje letícího Pegasa] jako Prokopa.“

⁶⁷ *Ibid.*, s. 179.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 179.

Tom now is imagining x [x is seeing Pegasus] of Tom.

Co tím Quine získává? Právě tolik, kolik explicitně říká: ontologicky „zodpovědně“ lze reprezentovat pouze extenzionálního Prokopa; Pegasa, jakožto intenzionální entitu, je třeba odkázat do říše Prokopových představ.⁶⁹

Výše jsem uvedl, že pro Quina nejsou vlastní jména indexická. Nejen že to ale není vyjádření přesné, je dokonce zavádějící. Pro Quina jsou ve skutečnosti – jak už bylo řečeno v kapitole o temporálních „indexických výrazech“ – všechna slova indexická (podle definice, uvedené v kapitole 1.2).

Navíc z jeho pojetí plynou podivné důsledky. Quine považuje větu

(x*) Pegas neexistuje⁷⁰

za pravdivou. Dává dobrý smysl předpokládat, že by souhlasil i s pravdivostí věty

(x**) Vše, co neexistuje, je přímo epistemicky nedostupné.⁷¹

Jestliže Quine souhlasí, musí souhlasit i s pravdivostí věty

(x***) Pegas je přímo epistemicky nedostupný.⁷²

kteřá z (x*) a (x**) vyplývá. V (x***) je jméno ‚Pegas‘ zřejmě v referenční pozici. Quine však říká, že

[...] je něco bezmála chybného v tom, když připustíme, že výraz ‚Pegas‘ může mít čisté referenční pozici ve větě, která má být pravdivá nebo nepravdivá; neboť intuitivní idea, skrytá v pojmu ‚čisté referenční pozice‘ zřejmě před-pokládala, že se tento termín používá na čistou specifikaci svého objektu, o kterém zbytek věty něco říká [...].⁷³

I když tedy postulujeme osobní jména jako vlastnosti (resp. jméno třídy), v případě věty (x***) může sotva připisovat vlastnost *být přímo epistemicky nedostupný* vlastnosti (u Quina samozřejmě: třídě) *být Pegasem* – vždyť je to právě přímá epistemická dostupnost, která je výsadou vlastnosti (jmen tříd), a pro tuto kvalitu Quine tematizuje jména jako vlastnosti – ta věta by byla prostě paradoxní; není jediný smysluplný způsob, jak číst větu (x***) zřejmě ten, že se vlastnost přímé epistemické nedostupnosti připisuje individuu? To

⁶⁹ *Ibid.*, s. 180.

⁷⁰ Věta (x*) tedy podle Quina říká: Třída, označená jménem Pegas, je prázdná.

⁷¹ Věta (x**) tedy podle Quina říká: Každá prázdná třída je přímo epistemicky nedostupná.

⁷² Věta (x***) tedy podle Quina říká: Prázdná třída je přímo epistemicky nedostupná, nebo říká: Třída, označená jménem Pegas, je přímo epistemicky nedostupná. Opět: co s premisou (x*)? Jak zjistit její prázdnost, jestliže „je přímo epistemicky nedostupná“?

⁷³ Viz [41], 177.

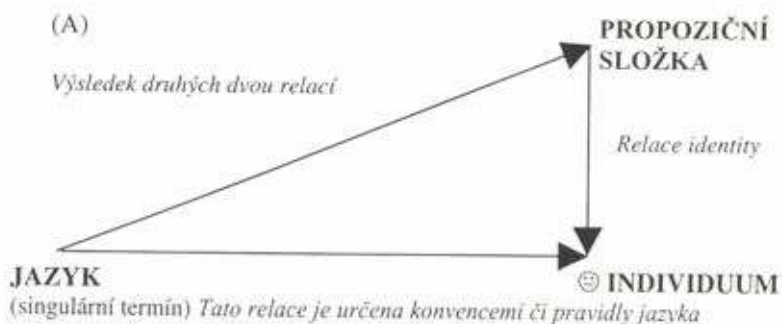
však nelze: podle premisy (x^*) takto pojmenovaný jednotlivý objekt *neexistuje*. A protože to, co označuje jméno ‚Pegas‘, *neexistuje*, je věta (x^{***}) bez pravdivostní hodnoty. Quine by zřejmě podotkl, že v premise (x^*) a závěru (x^{***}) se termín ‚Pegas‘ vyskytuje v různých referenčních módech: zatímco v premise referuje (v jeho terminologii) k prázdné třídě tímto jménem označené, referuje v závěru k...čemu? K prázdné třídě, které připisuje přímou epistemickou nedostupnost? Mám za to, že Quinovy potíže, které má s vysvětlením jistých sémantických jevů (ponejvíce s vysvětlením tzv. epistemických, nepřímých či propozičních postojů) se týkají i jeho popisu sémantické funkce vlastních jmen: Quine z ontologických důvodů nepřipouští fregovský smysl. Cíl tohoto článku je však ten, že hledá „ztracený“ smysl, kterým by bylo lze doplnit věty s indexickými výrazy tak, aby věta s „indexickým“ výrazem vyjadřovala myšlenku (resp. určitou propozici)⁷⁴.

Souhrn řečeného

V oddíle 4. jsem se snažil představit základní přístupy k sémantickému popisu vlastních jmen. Všechny koncepce, které by bylo možné zařadit k teoriím PR, pracují pouze s referenty; proto nemohou nabídnout nic abstraktního, čím by výrazy pro vlastní jména přispívala větám, které je obsahují. K teoretikům PR stran vlastních jmen byli zařazeni Russell, Kripke, Kaplan a Quine. Kaplan pro srovnání nabízí schéma PR:⁷⁵

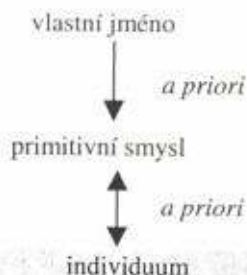
⁷⁴ „Propozice v abstraktním smyslu není deklarativní věta, nýbrž obsah významu (*the content of meaning*), který je společně dané větě a jejím překladům do jiných jazyků. [...] Propozice v abstraktním smyslu byly zavedeny Fregem, který je pojmenoval ‚Gedanken‘.“ Viz Church, Alonzo, Propositions and Sentences. In: I. M. Bochenski, A. Church, N. Goodman (eds.), *The Problem of Universals*. Notre Dame University Press, 1956. 3–11, citováno podle [23], 51. Stojí myslím za připomínku, že fregovská „myšlenka“ není v dějinách filosofie první entitou svého druhu; viz *lekton* stoiků. Přesněji: propoziční význam (*lekton*) považovali stoikové za nositele stavu věci (*pragmata*). *Phoné* a *lexis* se liší, protože každý prostý zvuk je *phoné*, zatímco pouze zvuk artikulovaný je *lexis*. *Lexis* se zase odlišuje od výroku (*logos*), protože *logos* je vždy označující, zatímco *lexis* může být zbavena signifikance (např. řeknete „bilituri!“), zatímco *logos* nikoli. Navíc, „řici“ (*legein*) se liší od „pronášet“ (*proferestai*): *fonai* jsou pronášena, ale to, co se říká (*legetai*), jsou stavy věci (*pragmata*), které jsou řečeno (*lekta*). Viz [34], 37–38.

⁷⁵ Viz [17], 486.

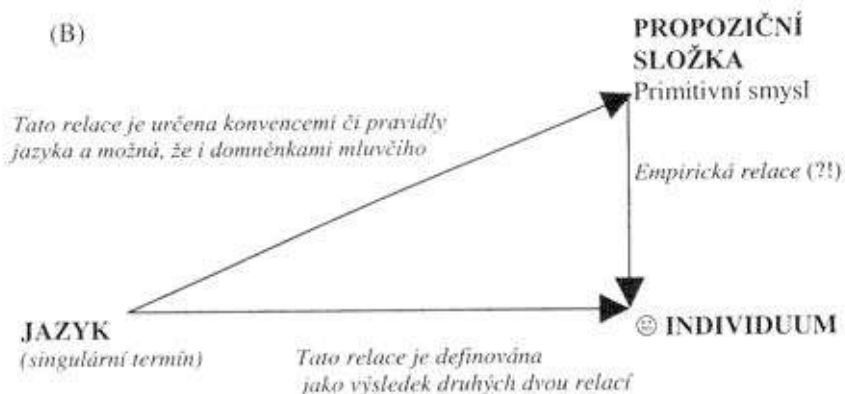
Jiný přístup představují v detailech různé koncepce vlastních jmen, které za jejich význam považují jednu deskripci, konjunktci nebo disjunktci určitého počtu deskripcí. Zde se ukazují jisté nežádoucí důsledky, které byly uvedeny. Opačný („metafyzický“) přístup byl prezentován v Tichého koncepci TIL, kde výrazy pro vlastní jména mohou referovat prostřednictvím primitivních smyslů. Výše uvedené jednoduché schéma (1.) může být pro „degenerovaná“ vlastní jména opraveno do tvaru:

2. Schéma reference
degenerovaného
vl. jména podle TIL

V Kaplanově schematizaci by Tichého koncepce patřila mezi fregovské:⁷⁶

⁷⁶ *Ibid.*, 485.

Podle Tichého postulátu, že každá entita (včetně entit „prvního světa“) má svůj primitivní smysl, nemůže být ve schématu (B) relace mezi smyslem a individuem empirická, ale spíše, podle schématu 2., apriorní. Mohl by tedy Kaplan Tichého koncepci zařadit mezi PR? Ne, Kaplanovo schéma (A) platí pro demonstrativa, u nichž musí být referent přítomen tady a teď. Sám Kaplan považuje vlastní jména za *neindexické* výrazy, ovšem z pozice teorie PR.

Schéma 1. (viz kap. 4.1.4) může být správné pro demonstrativa, která budou tématem následujícího bloku kapitol. V čem se vlastně liší vlastní jména od demonstrativ? Instituce vlastních jmen je tu zřejmě k tomu, aby tyto fixovaly (třeba TILovské „primitivní“) smysly individuí. Rozlišitelnost těchto jednoduchých smyslů je dána existenci jedno–jednoznačného zobrazení z jednotlivých smyslů do individuí.⁷⁷ Primitivní smysly, které jsou vyjádřeny vlastními jmény, lze v tomto pojetí uznat za příspěvek vlastních jmen větám. To je zachyceno trivializací. Takto by byl splněn požadavek, stanovený v úvodu článku: vlastní jména by byla považována za sémantizovaná, neboť byl objeven smysl, jímž přispívají větám – věty s vlastním jménem v pozici subjektu by tedy vyjadřovaly úplný smysl = myšlenku.

Co však v případech, kdy jednotlivina má dvě jména, jako v případě Samuela Clemense alias Marka Twaina? Podle Frega tato jména referují ke stejné entitě, avšak pomocí odlišných smyslů. Tak vysvětluje informativnost tvrzení identity mezi těmito jmény. U Tichého vyjadřují obě uvedená jména též primitivní smysl. Fregeho pozici by bylo možno, stran tvrzení o identitě, nazvat slabou synonymií, zatímco Tichého pozici v tomtéž meritu synonymií silnou.

⁷⁷ Speciálně se Tichý problémem nerozlišitelnosti věci identických zabývá v [56], 257–273.

LITERATURA

- [1] ADAMS, R. M. (1979): Primitive Thisness and Primitive Identity. *The Journal of Philosophy*, vol. LXXVI, no. 1, 5–26.
- [2] ARISTOTELES (1958): *Kategorie*. FÚ ČSAV, Praha.
- [3] ARISTOTELES: *O vyjadřování*. ČSAV, Praha 1959
- [4] BAKER, G. P., HACKER, P. M. S. (1980): *Wittgenstein – Understanding and Meaning. An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*. The Camelot Press Ltd., Southampton.
- [5] BEER, M. (1994): Temporal Indexicals and the Passage of Time. In: *The New Theory of Time*, Yale University Press, 87–94.
- [6] CARNAP R. (1968): *Problémy jazyka vědy*. Svoboda, Praha.
- [7] CASTANEDA, H.-N. (1967): Omniscience and Indexical Reference. *The Journal of Philosophy*, vol. LXIV, No. 7, April 13, 203–210.
- [8] CASTANEDA, H.-N. (1968): On the Logic of Attributions of Self-Knowledge to Others. *The Journal of Philosophy* 65. 439–456.
- [9] DEJNOŽKA, J. (1996): *The Ontology of the Analytic Tradition and Its Origins*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- [10] ERHART, A. (1990): *Základy jazykovědy*, SPN, Praha.
- [11] FORBES, G. (1987): Indexicals and Intensionality: a Fregean Perspective. *The Philosophical Review*, XCVI, No. 1 (January), 3–31.
- [12] FREGE, G. (1966): Der Gedanke. In: *Logische Untersuchungen*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 30–54. Slovenský překlad „Myšlienka“, in: *ORGANON F 3* (1996), č. 3, 262–281.
- [13] FREGE, G. (1992): Über Sinn und Bedeutung/O smyslu a významu. In: *Scientia & Philosophia*, Praha, ss. 33–76.
- [14] FREGE, G. (1993): Letter to Jourdain (translated into English by Hans Kaal). In: *Meaning and Reference* (ed. A. W. Moore), Oxford University Press.
- [15] HUME, D. (1972): *Zkoumání lidského rozumu*. Svoboda, Praha.
- [16] KAPLAN, D. (1978): On the Logic of Demonstratives. *Journal of Philosophical Logic* 8, 81–98.
- [17] KAPLAN, D. (1989): Demonstratives. In: Almog, J.; Perry, J.; Wettstein, H.: *Themes from Kaplan*. Oxford University Press, 482–563.
- [18] KAPLAN, D. (1975): How to Russell a Frege-Church. *The Journal of Philosophy*, vol. LXXII, no. 19, 716–729.
- [19] KOLÁŘ, P. (1999): *Argumenty filosofické logiky*. Filosofia, Praha.
- [20] KOŤÁTKO, P. (1998): *Význam a komunikace*. Filosofia, Praha.
- [21] KRETZMANN, N. (1966): Omniscience and Immutability. *The Journal of Philosophy*, vol. LXIII, No. 14, 409–421.
- [22] KRIPKE, S. (1990): *Naming and Necessity*. Blackwell Ltd., Oxford.
- [23] KÜNNE, W. (1982): Indexikalität, Sinn und propositionaler Gehalt. *Grazer Philosophische Studien* Vol. 18, 41–74.
- [24] LEECH, G. (1981): *Semantics*. Penguin Books, Suffolk.
- [25] LEWIS, D. (1981): Index, Context, and Content. In: *Philosophy and Grammar*. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 79–100.
- [26] MACKIE, J. L. (1958): “This” as a Singular Quantifier. *Mind* 67, No. 268, 522–526.

- [27] MATERNA, P., PALA, K.; ZLATUŠKA, J. (1989): **Logická analýza přirozeného jazyka**. Academia, Praha.
- [28] MATERNA, P. (1995): **Svět pojmů a logika**. Filosofía, Praha.
- [29] MATERNA, P. (1998): **Concepts and Objects**. Acta Philosophica Fennica, Vol. 63, Helsinki.
- [30] MATERNA, P. (1998): Pragmatic Meaning. In: **The Logica Yearbook 1997**, Timothy Childers (ed.), Filosofía, Praha.
- [31] MELLOR, D. H. (1994): The Unreality of Tense. In: **The New Theory of Time**, Yale University Press, 163–176.
- [32] MILL, J. S. (1843): **A System of Logic**, London.
- [33] MORRIS, Ch. (1946): **Signs, Language and Behavior**, George Braziller, Inc., New York.
- [34] NEF, F. (1986): Que Signifient les Propositions?. In: **Grammaire, Sujet et Signification**, L'Harmattan, Paris, 37–57.
- [35] OAKLANDER, N. (1994): Introduction: McTaggart's Paradox and the tensed Theory of Time. In: **The New Theory of Time**, Yale University Press, 157–163.
- [36] PALEK, B. (1989): **Základy obecné jazykovědy**. SPN, Praha.
- [37] PALEK, B. (1997): **Sémiotika**. Karolinum, Praha.
- [38] PEREGRIN, J. (1999): **Úvod do teoretické sémantiky**. MU Brno 1994; revidované vydání Karolinum, Praha.
- [39] PERRY, J. (1977): Frege on Demonstratives. **The Philosophical Review**, LXXXVI, No. 4 (October), 474–497.
- [40] PERRY, J. (1993): **The Problem of Essential Indexical**. Oxford University Press.
- [41] QUINE, W. v. O. (1965): **Word & Object**, MIT Press, Cambridge (Mass.).
- [42] REICHENBACH, H. (1947): **Elements of Symbolic Logic**. Macmillan, New York.
- [43] RUSSELL, B. (1948): **Human Knowledge, Its Scope and Limits**, Allen & Unwin Ltd., London.
- [44] RUSSELL, B. (1967): **Logika, jazyk a věda**. Svoboda, Praha.
- [45] RUSSELL, B. (1975): **Zkoumání o smyslu a pravdivosti**. Academia, Praha.
- [46] SEARLE, J. R. (1967): Proper Names. In: P. F. Strawson (ed.): **Philosophical Logic**, Oxford University Press, 89–96.
- [47] SMITH, Q. (1994): Temporal Indexicals. In: **The New Theory of Time**, Yale University Press, 94–104.
- [48] SOUSEDÍK, S. (1989): **Jan Duns Scotus – Doctor Subtilis**. Vyšehrad, Praha.
- [49] SPRIGGE, T. L. S. (1977): Spinoza and Indexicals. **Inquiry**, vol. 40, No. 1, 3–22.
- [50] STALNAKER, R. C. (1984): Pragmatics. **Inquiry**, The MIT Press, London.
- [51] STRAWSON, P. F. (1992): On Referring. **Mind** 59, 1950, 320–344; slovenský překlad in: **Filozofia prirodzeného jazyka**. Archa, Bratislava.
- [52] ŠMILAUER, V. (1972): **Nauka o českém jazyku**. SPN, Praha.
- [53] TER MEULEN, A. G. B. (1994): Demonstratives, Indications and Experiments. **The Monist**, vol. 77, n. 2, April, 239–257.
- [54] TICHÝ, P. (1980): Logic of Temporal Discourse. **Linguistic and Philosophy** 3, 343–369.
- [55] TICHÝ, P. (1986): Frege and the Case of Missing Sense. **Grazer Philosophische Studien**, vol. 27, 27–48.
- [56] TICHÝ, P. (1986): Indiscernibility of Identicals. **Studia Logica** 45, 257–273.
- [57] TICHÝ, P. (1988): **The Foundations of Frege's Logic**. De Gruyter, Berlin & New York.
- [58] TICHÝ, P. (1994): The Myth of Non-Rigid Designators. **From a Logical Point of View** 2, 20–30.
- [59] TICHÝ, P. (1996): **O čem mluvíme?**. Filosofía, Praha.

- [60] TICHÝ, P. (1998): Konstrukce jako předmět matematiky, In: *Filosofický časopis* č. 2, 231–243.
- [61] WITTGENSTEIN, L. (1993): *Filosofická zkoumání*. FÚ AV ČR, Praha.
- [62] WITTGENSTEIN, L. (1993): *Tractatus Logico-Philosophicus*. Svoboda – Libertas, Praha.
- [63] ZALTA, E. N. (1989): *Singular Propositions, Abstract Constituents, and Propositional Attitudes*. In: Almog, J.; Perry, J.; Wettstein, H., *Themes from Kaplan*. Oxford University Press, ss. 455–480.
- [64] ZOUHAR, M. (1997): Zmysel a denotát indexových výrazov. In: *ORGANON F*, č. 3, 246–263.